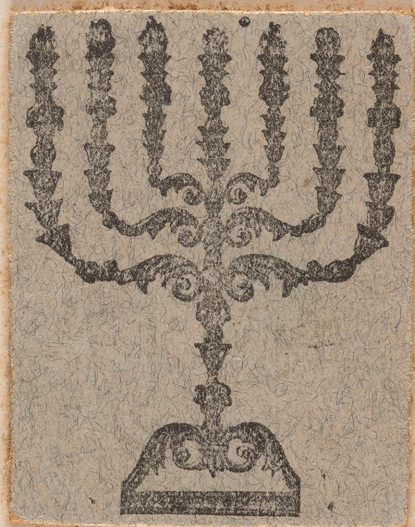

1915

ספר

שירת הח"ן

מאת

אשר בן-ישראל

לו אחזת
פניו בלבי
ביתה.
לא שאלו
עיני להביט
חוצה:
(ר"י הלוי)

למי אשאל
ומי ירפא
כאבי.
לבד חסדך
ובך יכבת
שביבי:
(משירת תימן)

צפת תרע"ח דפוס „הגליל"

פ ת י ח ה

ת
ורת עיון ספוגה שירה וחזון היא תורת הקבלה. ספר הספרים שלה, „הזהר", הוא בעקרו ספר שירים בפרוזה. הריטמוס שבו בהיר הוא ונבסך כשמן אפרסמון ברמ"ח אבריו של הקורא הותיק. מקבל הוא בפי יודעי ח"ן, שקריאת הזהר בלבד, גם בלי השגת התכן לעמקו, מזככת את הנשמה. דומה שטף לשון הזהר הארמית בתנועותיה הנוחות והרחבות, לפלג המפלם לו נתיב בין הרי הגליל וסלעיו. יש שהוא זך וצלול כטהר השחק, ויש שיבוא בין סתרי נקיקים וסבך עצים ושיחים ואז מראה כהה ואפל לו, ופי שבע יגדל חנו.

עקבות של שירה והלך נפש לא יכבד למצא גם בשאר כתבי־הקבלה הרבים, נודעים ובלתי נודעים. גם

בארצות הסוד השוממות המכסות ברקגי מחשבה, שרק דון קישוטים רוחניים אוהבים לתור אותן, גם שם יש לפגש נאות דמיון ופרחי שירה צנועים, מרהיבי עין.

כתורת הקבלה כך שירתה מערה ודבקה בשרש השרשים של היהדות, בספר התנ״ך. מסגלתם של ספרי הרת הנשגבים, שאינם דוחים מעליהם כל תנועה ומגמה, כל שטה וכתה, ואינם נושאים פנים לשום אחת מהן. כל הזרמים המפכים ביהדות, העליים והתחתיים, הראשיים והצדדיים, הכל יוצאים מן הבבליאה ואליה הם שבים.

הארוטיות הנעלה, היא תשוקה לוהטת שכובשת כל ישיתו של האדם מבלי שום פדות בין בשר ורוח, שאיפה עצומה לדבקות והתכללות בעצם נשא, שלם ומקיף. ארוטיות זו, שהיא מהות שירת הקבלה ותמציתה, המשורר המסתורי מוצא את יסודה בשירת התנ״ך האוניורסלית:

צָמְאָה לְךָ נַפְשִׁי, כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי (תהלים ס״ג ב).

כָּלָה שְׁאֵרִי וּלְבָבִי, צוּר־לְבָבִי וְחֶלְקִי אֱלֹהִים לְעוֹלָם (שם ע״ג, כ״ו).

נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה׳, לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל־אֵל חָי (שם פ״ד ג׳).

פרח־סוד בודדים אלה, הזרועים בין תלמי השירה הביבלית, עין משורר הקבלה מבחינת בהם, והוא רואה בהם גוני בראשית לשירתו המרכבה והשלמה.

אך ספר שיר השירים הוא מחצב קדומים של שפה, של עז הבטוי לשירת המסתורין בכל עתותיה.

ספרי קדש משהם זוכים במלחמת הקיום ונכנסים לחוג החיים והפעלה במשך כמה דורות ויובלות שנים, סופם להתעלות על עצמם. הצמצומים והמעוטים הנמנים אצל ספר, שוב אינם חלים בהם. צורתם החיצונית, הקבועה והמסיטה ע"י חכמי הדור, אינה עדין חתימתם האחרונה. חתימה אוטוריטטיבית זו היא תרים אך בפני התוספת החיצונית, שאינה אלא גירעת מהוד הקדומים ומפשטות הקצור. התוספות והתחדשות פנימית, שיש בה מתעלומות היצירה, אינה פוסקת כל עוד לא דללה חיותו של הספר. נטל החיץ בין הקורא והסופר. שכבות ספיריות מתוספות מדור דור על השכבה היסודית, ואין אחת מחשיכה את השניה ודוחקתה. מתהוה איזו מזיגה של גונים המרהיבה בשלל זהרה.

שיר־השירים, מגלת קדומים זו זכתה להעשות תורת־חיים שלמה לאוהב העברי בכל הדורות ובכל הזרמים. מסתפק במועט הוא הקורא המבקש בה רק אור־ראשון, ריח ארץ אבות ותנובת שדי, אהבת בשרים עזה כמות. גם החקרן המנתח מגלה זו לקרעים, הוא מפריד בין הדבקים ואינו רואה את הקורים הדקים, מטוה הדורות, שבין שורה לשורה.

שיר־השירים—זו היא התגלות אהבה עצורה וצנועה בכל דרגותיה, למן ששון הצפיה והחרדה הראשונה לקראת ראשית האשר ועד המכאובים העצומים הבאים לבסוף עם התרחקות הנאהב והכזבת־התקוות. בעל האגדה מצא כאן רמזים אליגוריים לקורות האמה והרפתקאותיה, לימי עזה וחרבנה, מעין שיחה של דין וחשבון, של פיוס ונחומים בין קב"ה וכנסת ישראל. משורר־הקבלה רואה בשירת־דודים חושנית ולוהטת זו מהרהורי לבו. האהבה המסתורית היא שלהבת־חושים מצרפה, תאוה נאורה. היא אינה אהבה אפלטונית מפשטת, שהפילוסוף השלו, שהשתחרר מן

המוחש מגיע אליה לאחר טיולים רחוקים בעולמות עיון וחקר בהירים. האהבה המסתורית דבקה ומערה בחושים כשלהבת בגחלת. גוני אורה כהי־חמר ובהירי־שלהבתיה מתמזגים בה ומאירים כאחד. כאן בטלים התחומים בין בשר ורוח. בשעת הסתערות החושים, כשאש חשק תקדה בכל עצמותיו, מרגיש המשורר המסתורי בנגה הטמיר השופע עליו מהיכל האהבה העליון. ובשעת עליה לעולמות אצילות, כשרוחו צרוף וטהר גפים, יש בהשתוקקותו המזקקה, שבכחה הוא ממריא אל על, מרטט החושים ולהט הבשר.

הגוף הוא לבוש שקוף, בבואה נאה לנשמה. ולא זו בלבד, אלא שהשלמות האורגנית, המתכנת המסדרת והמדרגת של יצירת־חיים זו הקרואה גוף, היא סמל סוד היצירה הרבתי. היא פותחת כונים להיכלי בראשית הגנוזים.

אהבת־הגופים, כל אותם הדברים שעל ידם באה אהבה טבעית זו לידי גלוי, כל דרכי ההתקשרות והדבקות

בעצם הנאהב, הם רמזים רחוקים לאותה האהבה העילאית, התשוקה האלהית הממלאת כל ישותו של המשורר המסתורי. כלפי אהבה נצורה זו, הלשון האנושית היא חדלת אונים ואין באוצרה הדל בטוי נאמן ואמתי. מתוך אנס וצער משתמש אפוא משורר־המסתורין בניבים וכנויים שאולים אצל שפת האהבים הגופנית. לפיכך נעשית שפת שירתו סתומה בפני הזרים, שלא כהנו בהיכל הסוד. הם תולים את פגם הבטוי במשורר ושירתו ולא בחלשת הלשון. רק יחידי סגלה מתקנים ברוחם את הפגם החיצוני ועולים עם המשורר אל היכלי האצילות והאהבה המבקשים.

האהבה בכל גלוייה היא יסוד ומקור שירת הקבלה. כל צנורות החיים יונקים ממנה ומתמלאים שפע זיוה. היא אספקלריה מאירה לעולמו הפנימי של המשורר ולכל אשר מסביב לו, „האור הפנימי" „והאור המקיף", בשפת המקבלים. יחסו אל רבו או אל מרעיו אינו בא אלא מתוך אהבה והתקרבות־נפשית. פלחן הידידות הנאצלה, התקשרות

רעים והשתדלות הדדית לשם שפור החיים והתעלותם, הוא עקר גדול בעבודת המקבל. כאן נקדות מגע בין שירת הקבלה ובין תרבות יון המעלה. כל תרבות של דמיון וחזון, כל יצירה שירית מרוממת בנויה על האהבה ונזונה ממנה.

שירת המסתורין אינה באה לשם קורת רוח ליוצרה ושעשועי אמנות. אין בה גם מגמה חנוכית או מוסרית. היא כלה שירת ההשתחררות והגאלה. ההשתחררות היא שלילית, פריקת עלם של מקרי חיים טפלים ופעוטים המטרידים את הנשמה מדרך-המלך אל ארחות תהו ובהו וגורמים לה עמל שוא וצער של בטלה ושעמום.—יש גם צד חיובי בשחרור: תקון כחות החשך והרע שבנפש והעלאתם. גם בעל המוסר שואף לשחרור משעבודו של הרע המשרש בו ונטיות לבו המעקלות. אך דרכי השחרור נפרדות. בעל המוסר אינו מעמיק בהסתכלות הנפש ובא מתוך תורה עיונית מפשטת להכניע את היצר, לשבר את תאוותיו. דוחה הוא את כחות הרע מפניו באמרה מבטלת,

תולה בהם ציורי בלהה ומוראי ענש. בלבו ידמה כי אמנם יכל להם, אולם משגה אתו. לעת מצוא גחים הם ממחשביהם והורסים את כל בנינו המוסרי, שהקים ביגיעת רוח רבה. לא כן איש המסתורין ויודע צפונות הנפש. גלוי לפניו שאין שום כח וכשרון נפשי הולך לבטלה ואי אפשר להדיחו בתקף יד. לפיכך מקרב הוא את כחות הרע והתאוה ומתוך אהבה וחבה משעבדם אל הטוב, עד שהוא מגיע לידי שחרור אמתי מסיגי החמר העכור.

מן השחרור והזכוך אך כפשע אל הגאלה.

חיי דרור מלאים, זורמים בזרם ההויה הנצחי, הם מנת חלקו של הנגאל. יש אחדות ואהבה בין כחות נפשו והוא מתעלה ומתנשא עד לידי התפשטות הגשמיות והתמלאות זיו אלהי בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו. לאורו הפנימי הוא הולך וכובש את כל שדות־החיים והטבע ואינו פוגש שטן בדרך. מנגאל הוא נעשה לגואל, מתקן עולם. זוהי מעלת ה„צדיק״, משאת־נפשם של המקבלים בכל הזמנים, שקבלה את בטויה העממי בתנועת ה„חסידות״.

מסלול־הגאלה עדין לא תם. במדה שהאור האלהי זורח לתוך הנפש ופעלותיה, במדה זו תגבר ותעצם שאיפתה לשוב ולהתחבר עם מקור האור, להעלות כליל בתוך האלהות המקיפה כל עלמין. השלמות והחרות האישית לא באו אלא כדי להכשיר את הנפש להשתוקקות בלתי פוסקת של טמיעה והתבטלות בתוך האלהות. חחלק שואף להצטרף, להתאחד עם ה„כל". שתי מגמות יסודיות אלה שבגאלה הנפשית אינן סותרות ומבטלות זו את זו. האחת משלימה את השניה ועל ידן נוצר אותו שווי המשקל האלהי שבנפש, ששום נחשול חיים אינו יכול להטותו כמלא נימא.

שירת הגאלה אף היא שופעת דרך צנורות הלאם, כלל ישראל. היסוד האישי מתמזג עם היסוד הלאמי. יש כאן התגשמות בזעיר אנפין של אידאל הטמיעה האלהית. נפש היחיד נטמעת ונבלעת בתוך נפש ישראל הכללית. האמה, או בכנוי החבה של בעלי האגדה, כנסת־ישראל, אינה אידאה מפשטת, סכום כולל של כחות האמה

וכשרונותיה. היא אישיות חיה ומרגישה, סובלת ונרדפת, שואפת לארץ מכורתה ולחירות הפעלה כנפש המשורר. עוד בלשונם הציורית של הנביאים מתארת האמה כאישיות אחת נפעלת ונושאת בחבה את הרעיונות הנצחיים של הנבואה. ספרי החזון מלאים דיאלוגים של אהבה, של חרון אף והתפיסות בין ה׳ ובחירתו. סגנון זה שגור גם בפי בעלי האגדה והשיר. זוהי השאלה פיוטית יפה, המוסיפה לוית חן לדברים ומקרבת אותם אל לב העם. לא כן אצל המקבלים. כאן נעשית האמה ישות מיחדת, הויה רוחנית בעלת תכונות של חיים ופעלה, בכל ההויות הרוחניות של עולמות החי״ן. ורב היה כחה של האמה לשעבד את רצון היחיד ומאויו הנפשיים אל שאיפת הגאלה של נפש ישראל, היונקת מצער הדורות וקדוש השם של אלפי נשמות תמימות ונאהבות. בשירת הגאלה הלאמית מצא המשורר המקבל בטוי נאמן ומלא לחמית רגשותיו, למן צער השעבוד אל החמר העכור המעכב תמיד בעד מעוף רוחו ועד שמחת הגאלה הקרובה והחפש המחלט לשוב אל מקורו הנאצל.

לא רק האמה, אלא גם קניניה העקריים נעשים בתורת הקבלה החזיונית להויות רוחניות, החיות בפני עצמן ומשפיעות ברכה וחיים מסביבן. הויה רוחנית כזו היא השבת ולה שירה מיחדה. היא מלכת המנוחה והחדוה הרוממה. מאור פניה נסים כל כחות הרע והחשך. כל עולמות החז"ן הפשוטים, הרמים מתמלאים שלוה ונהרה. אנשי הסוד עוטים בגדי פאר ובנאות דשא יחכו בחרדת קדש וברנת־אהבה להופעתה. עם דמדומי החמה בע"ש הארה עליונה יורדת עליהם ומקדשתם. הם מרגישים כי רוחם מתחדשת, נשמה יתרה, נשמת־השבת באה להם, ובשירי קדש והתפעלות ישפכו את לבם לפני שבת־המלכה. אחד מראשוני חסידי ר"י בעש"ט קורא לעמתה בשירו „יה אכסף נעם שבת":

שַׁבָּת קֹדֶשׁ! נַפְשִׁי חוֹלַת אַהֲבָתֵךְ,

שַׁבָּת קֹדֶשׁ! נַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל בְּצֵל כְּנָפַיִךְ יֶחֱסָיוּן.

שירת השבת קובעת לה אפוא מדור מיחד בשירת־הקבלה. חוץ משירי השבת בפרוזה שבספר הזהר

וכמה מאמרים נאים בספרי סוד אחרים, המתנים בהתפעלות שירית גדל מעלותיה וכבוד עשרה, חברו שירים שקולים בר"ת של שמות המחברים ושם הויה בזמנים שונים. השיר המפרסם „לכה דודי", שבו מקבלים יהודי כל הארצות את פני השבת, חבר ע"י ר' שלמה אלקבץ, מי שעמד בראש חבורת מקבלים בצפת במאה הט"ז. וכן חבר ר' יצחק לוריא, האר"י, ראש המקבלים בא"י, שיצר שטה חדשה בקבלה, שלשה שירים ארמים לשלש סעודות השבת, שסמלים עליונים קשורים בהן.

נושא מיחד בשירת הקבלה—הם שירי התהלה והרוממות לאבות הסוד ומיסדיו. הם מגלי עולמות יפי ומחשבה טמירים. בכח נפשם המצרפה והנאצלה ימריאו שחקים להבקיע להם היכלי רזים רחוקים ומסתרים. הם מושכים אחריהם יתר בני החבריא ומעודדים את החלשים. בלעדיהם לא יתארו חיי הח"ן עם שפע יפעתם וקדשתם. הם הכח המאיר המרכזי להקף חבורתם וכל המאמינים בהם מקרוב ומרחוק, בהוה ובעתיד. לפיכך

רבה החבה וההערצה של תלמידיהם ומקרביהם אליהם, והמחננים שביניהם מביעים הגות לבם זו בשירים. מסוג זה הם השירים הידועים שנתחברו לכבוד רשב"י, אבי הזהר המסורתי, שנוהגים לאמרם ביום ההלולא שלו, בל"ג בעמר וכו'.

לשירת הקבלה צללי ירידה ואפל שלה. באותה שעה אין הצורה השירית משמשת בטוי מסלא להגות רחשי לב ולהלך נפש נאצל. היא רק לבוש חיצוני לרעיונות מפשטים של הקבלה העיונית ע"ד „עשר הספירות" „אריך אנפין", „זעיר אנפין", וכו'. יש כאן צעצועי לשון, שכל רוח של שירה והזון פרחה מהם.—משוררי הירידה הקיצוניים רודפים אחר סמלים רחוקים, צרופי אותיות מוזרים ותעתועי מספרים, המסמאים את עיני הקורא באפלתם המנדחת. הם משוררי ארצות המסתורין חשוכות שמש הסוד הלוהטת ומפרה, ארצות שממה ויגיעת רוח

לבטלה. אפשר שאותה העין האמונה עלי חשך צופה גם בשירת אפל זו איזה אורות כמוסים, זהרורים נפלים ונדחים...

כתורת הקבלה כך שירתה לא פסקה מתוך היהדות בכל עדן ועדן. ראשי הזרמים החיוניים של היהדות אינם נצמתים גם בעתות חרב וזלעפות ציה. הם בוחרים להם שבילי סתר מתחת לשטפי הזמן המתגברים. בשירת ספרד הנגלית, שצמחה לאור החקירה השכלית, גם בה נכרים עקבות שירת־הנסתר. בשירתם של משוררי ספרד הנצחיים מפכים מימי הסוד העמקים. שירי הלאם והאהבה שלהם, שעל ידם קנו להם את שמם הגדול בזמנם, הלכו הלוך והשכח, והיו צריכים להתעוררות של תחית העבר בזמננו כדי להנצל מן הנשיה והשכחה המחלטת. לעמת זה זכו אותם השירים הצנועים שיש בהם מזרע החז"ן להיות נקלטים בארצות קדם רחוקות ונדחות. הם שמורים עד

היום הזה בספרי הפיוט הכתובים בידי יהודי תימן.

ר' יהודה הלוי, שבראשו נתן כליל תפארת שירת ספרד, ששערי היכל השירה היו פתוחים לפניו לרוחה, הוא דרך גם על מפתן דביר־המסתורין. אך יותר מדי היה חניך התורה הנגלית והאגדה הפיוטית הבהירה ולא יכל להתעכב הרבה בתוך ערפלי הסוד. אכן בעמדו על מפּתן הסוד צופה הוא רגע את האור הגנוז לפני ולפנים, וכאלו ישער מראש את השכר הרב הצפון לבאי־הדביר, ההסתכלות החזיונית הנובעת מן האור הפנימי שבנפש. למענה היה נכון לותר על שירת־חייו הקודמת:

„לוּ אֶחֱזֶה פָנָיו בְּלִבִּי בַיְתָה
לֹא שָׁאֲלוּ עֵינַי לְהַבִּיט חוּצָה!..

אבל חסרים לו עז הבטחון וכח־התמדה במסלול־שירה כמוס זה. עדין גם שפת השירה החדשה חתומה לפניו:

„ה' נֶגְדְּךָ כָּל־תַּאֲוָתִי
וְאִם לֹא אַעֲלֶנָּה עַל שְׂפָתִי!..."

* *

*

לשון השירה; ע״י ספר „הזהר״ קנתה לה השפה הארמית זכות־אזרח בספרות הקבלה. ובמדה שנתמעטה דמותה ע״י מסבות העתים אצל העם וחדלה לחיות בפיו, במדה זו גדל חנה בעיני המקבלים ויחדוה לשפת הנסתר, לשפת המועטים.—כשרצה בשנות המאה הט״ז בעל הלכה מפרסם וקובע תחומים מסימים בינה ובין הקבלה, לגלות את הלוט מעל חייו הפנימיים ולתת בזה כעין הודאה לפני יחידים על חבתו העמקה לדברי סוד וחזון, לא מצא שפה יותר מסגלה לכך מן השפה הארמית. אבל בשירה, השפה העברית שלטת. הארמית לא הראתה מעולם את כחה במליצה ושיר. השירים המעטים שנכתבו בה אינם אלא מעשי צעצועים והתחרות. אך המשוררים, אוהבי הערפליות וגבוב הסמלים והרמזים, שאין עינם כלל אל צחות הלשון ונוי הבטוי, הם בחרו בה לשפת שיריהם.

רבי ישראל נגארה.

זכרונות ורשמים תולדותיים, מעטים ודלים הם בספרותנו העתיקה. דומה כאלו בקשה לזכות את הדורות הבאים במורשת הרוח, בתכן-המחשבות, ולפיכך השקיעה כל עמלה ומרצה בזה והזניחה מתוך כך למוד חיי האישים, אבות המורשה ויוצרי המחשבה העברית. אנו כיום אנוסים ללקט פרורים, פרורים, להטות אזננו לאיזה צלילים מסתרים ועמומים, הבאים אלינו מתוך יצירות הרוח עצמן, עד שאנו מעלים איזה ציור של אותה האישיות. שאולי רק לשמה באנו להתודע עם אותן היצירות שצורתן נתישנה עלינו. האור החוזר של האישיות הנופל על היצירות, הוא המקרב אותנו אליהן ומקטין את מרחק הדורות המבדיל בינינו. האישיות היא אנושית כללית, וכח הקיום שלה רב ושומר עליה מפני רקב הזמן.

שורות אלה תשמשנה באור והתנצלות לקורא על כמה סתמות וספקות ברשימות התולדותיות הבאות לפניו בזה.

ר' לוי, זקנו של המשורר, היה מתושבי נגארה, עיר בספרד, מכאן כנוי המשפחה של המשורר. בשנת רנ"ב (1492)

יצא מעירו עם גרוש ספרד והלך לקושטא. משם עלה לצפת אשר בגליל העליון, שרבים מגולי ספרד נהרו אליה. כאן נולד לו, בשנת רס״ב בערך, בנו ר׳ משה נגארה, אבי המשורר. הוא למד בישיבות צפת המפרסמות וכבן שלשים נעשה לבעל הוראה מפרסם. גם מן הקבלה לא הניח ידו, וכשבא ר׳ יצחק לוריא אל העיר למד תורה מפיו והיה אחד ממעריציו. בשנת שט״ו (1555) נולד לו בנו, ישראל.

בתוך חלומות־גאלה ודמיונות־סוד חלפו להם ימי הילדות והנער של המשורר. כל העינים היו צפויות אל טבריה הבנויה ואגפיה כאל נקדת־גאלה ראשונה. יוסף הנשיא אדיר הון ורב יחס ממשפחות האנוסים, שנמלט משני־הנצרות לתורקיה הנוטה חסד ונעשה אהוב ונכבד בהיכל המלכות בקושטא, קבל במתנה את טבריה ושבע בנותיה לכונן שם ישוב יהודי. משאת נפש יהודי אציל וחולם זה היתה להקים מעין מדינה יהודית, שתתחרה בטיב סחורותיה עם ויניציה הנוצרית השנואה עליו ותבנה מחרבנה. יהודים נרדפים ונענים במקומות שהם, נהרו אל ארץ אבות לבנות הריסותיה. הגליל התחתון היה מרכז לעבודת בנין חרוצה, למלאכת כפים ראויה לתהלה. לעמת זה היתה צפת היושבת במרום הרי הגליל ורוחצת בטהר התכלת ובדלח האויר קרקע טפוח לדמיונות הקבלה החובקים זרועות עולם ולחיי טהרה וקדשה של יחידי סגלה, בעלי נפש יתרה.

אין ספק כי הגיעו לאזניו אז בעצם ילדותו ספורי העניים של מגרשי ספרד, ואולי עוד מפי זקנו הישיש, שהיה אחד מהם. פצע עם אנוש אינו נגלד בקרב הימים. — במאורעות עם אלה יש לבקש את היסודות החיוניים וקליטה נפשית ראשונה לשירת צער הגלות ובשרת הגאלה של המשורר הגדול.

בישיבת אביו הרב למד ר' ישראל ספרות התלמוד והפוסקים על בוריה. כנראה הורהו אביו גם את דרכי המליצה, למוד שגם חובשי ביהמ"ד ומורי הוראה לא חשבו את עצמם פטורים ממנו. ורומז המשורר על זה: „מדריכני בדרך אלך, נותן בפי הלך דבש ומטעמים נעימים ונאמים תמימים". חנוכו הספרותי הראשון היה אפוא בדרך המליצה.

שלטון המליצה אצל צאצאי ספרד הוא שריד תפארת קדומים, תרבות רוח עשירה ומפתחה אין עקבותיה נמחקים מהר. החבה לדברי שיר ושפה נאה לא פסקה מלב יהודי ספרד גם לאחר שגרשו מן הארץ, ולאחר שפנו לתרביות רוח אחרות, להלכה ולקבלה. כמה מן המחברים מגזע ספרד הרצו עניני הנגלה והנסתר בסגנון ערב ונמלץ ובחטוב הגיוני, אותות אצילות ספרותית שבעבר. אולם כשבאו לחבר דברי שיר מקוריים, נטל מהם כח היצירה. יש לכל תרבות ויצירה רוחנית צבא חייה, ואין בכח אמצעים רצויים, תנאים נוחים להשיב לה את פאר עלומיה. הדברים מכונים כלפי המצב

המדיני והכלכלי המזהיר של יהודי ספרד בתוגרמה ורצונם הטוב של נדיבי עם לתמך בשירה ולפתחה. אז יסד בשאלוניקי דון גדליה בן יחיא השני, בן למשפחה מפרסמה בצדקותיה בין יהודי תוגרמה, בית מדרש לשירה. הוא היה למדן, מדקדק ומשורר, דובר צחות ודרשן מצין. ומחבתו הרבה לשפת קדש ולשירה יסד את בית־המדרש הזה, שבו היו מתכנסים פעם בחדש ראשי המשוררים שבעיר וכל אחד היה מקריא מה שחדש בשירה ומליצה. גם מערים אחרות היו שולחים לשם דברי שיר למבחן ולבקרת, ואחד מהם היה גם ר' ישראל נגארה.

אולם על כל השירה הזאת טבוע חותם המליצה. היא אינה משמשת, כמו כל שירה אמתית, בטוי נאמן ויישר לרחשי הלב והלך הנפש. היא מתהדרת בצבעוני לשון מבריקים עד כדי לסמא את העין, עושה מעשי להטים בשמושי מלים ובצרופי סגנון. חפש הפעלה יש לה למליצה זו בפרוזה המחרזת. לפיכך חבה יתרה נודעת לה מכל המליצים הספרדים עד היום הזה. אבי הפרוזה המחרזת היה ר' יהודה אלחריזי. אכן במליצתו עדין לא פג ריח שירת ספרד הבריאה. עדין יש בה מנגוהות השקיעה. פשטות הבטוי, התול קל ותמים משוים עליה חן ונעם.

גם לב המשורר הצעיר הלך שבי אחר ברק המליצה וקסמיה הזרים. ובטרם מצא את דרכו הנכונה נתעה אף

הוא אחר מליצי דורו ונשא את עיניו אליהם כאל מורים ומחנכים: „להקת בני הנביאים... פוצחי רננים, שרים אחר נוגנים. והייתי מתאבק בעפרות זהב מליהם ושותה בצמא דבריהם. רואה, שומע, שותק... ומפני הבל פיהם בדד ישבתי, נאלמתי לא אפתח פי..״.

הכשרון האמתי, הצנוע עומד נדהם לפני הזהר המתעה של המליצה הנבובה ואינו יודע לעשות כלהטיה, עד אשר בת-השיר הרוממה תופיע עליו: „בצר לי תערך דבריה, אף היא תשיב אמריה לי: אל תתן שנה לעיניך ולעפעפיך תנומה!... הכון והכן לך שיר וזמרה... וידך בשבט סופר תתמך להשאיר אחריך ברכה בקרב הארץ. ואראה והנה הלך דבש על פיה ועצת שלום יעצה לנפשי״...

בטרם נלכד המשורר בחבלי השוא של המליצה, המדיחה את האדם מן החיים ונוטעת בלבו רגשות מזיפים, הביאהו הגורל לדמשק, עיר ברוכת מעינות ופרדסי חמד. המשורר הצעיר התמכר בכל חם לבו אל תענוגות החיים והנאותיהם, שהטבע העניקה לו ביד רחבה. הוא בא גם בחברת המשוררים הערבים העליזים. ידיעותיו בתורקית וערבית קרבוהו אליהם.

אז „בימי הילדות והשחרות דלא מקבלי מרות״ שר ר׳ ישראל להנאות החיים, לתענוגי החושים ילדי־הרגע.

דאגות החיים עדין לא הכבידו את אכפן עליו. העצב העמק לא קנן בלבבו. כשאיזו דאגה מטרידתו או איזו מחשבה נוגה מפריעה בעד עליצות נפשו יודעת בת שירתו העליזה להחיש תרופה:

אִם לִבְּךָ עָצֵב, בְּנִגּוּן נִרְדָּם
גַּם מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם וְגַם מֵאָמֶשׁ,
קוּם דוד, שְׁתֵה עָסִיס וְיֵין אָדֹם כְּדָם
תּוֹךְ גַּן עֲדָנִים לַח בְּבֹא הַשָּׁמֶשׁ

אז הוא שר על כל מנעמי החיים, הגדולים והקטנים, גם על המניפה המצננת חם לבו של העלם הסוער:

יָד בִּי תִּתְמֹךְ, יוֹשֵׁב צִיָּה,
חֹם לִבְּךָ יִשְׁקֹט, יָנוּחַ;
עֵת לִי תָּנִיף, אֹמַר: מֵאַר־
בַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ!

אוֹתִי תָּנִיד, לָךְ אָפוּחַ,
מֵחֻמְּךָ אַמְצִיא לְךָ פְּדְיוֹם;
בִּי תִּמְצָא, אִישׁ, קוֹרַת רוּחַ–
חֵן עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם!

כעלם תמים המתגאה ביפי שחונן בו כן יתפאר בשירתו. הוא מרגיש בכשרונו ויתרונו על כל יתר המליצים והמשוררים בני גילו ואינו סובל כל התנשאות עליו:

יִמְשַׁח זְמַן אוֹתִי מֶלֶךְ בְּרֹאשׁ נוֹגְנִים
כַּאֲשֶׁר בְּרֹאשׁ שָׂרִים מָשַׁח אֲנִי „אָגוּר."

שָׂמוּ לְפִיהֶם יָד כָּל שׁוֹרְרִים נֶגְדִּי,
צַחוּת לְשׁוֹנָם תּוֹךְ פִּיהֶם יְהִי אָגוּר.

„רַבֵּה צְבָאֲךָ צֵא", אֹמַר לְכָל שַׂר שָׁר;
עִם צִבְאוֹת שִׁירַי אֶלְחַם וְלֹא אָגוּר.

אֶל בָּמֳתֵי הַשִּׁיר אִם יַעֲלֶה שִׂיאָם,
מִשָּׁם אֲנִיעֵמוֹ מַטָּה וְשָׁם אָגוּר.

לאותו תור שירת־החיים העליזה יש ליחס את הימנון הנצחון ששר ליפי האשה וקסמי גוה:

יָפָתִי, לָמָּה עֵינַיִךְ   לְעֵין כֹּל דוֹרְכִים קֶשֶׁת,
יִתְנוֹדְדוּ כָּל־רוֹאֶה בָּם   לְאוֹרֵךְ יֵרְאוּ מְגֻשֶּׁת,
הֵילֵל, אֲשֶׁר כָּל מְאוֹרִים   לְנֶגְדֵּךְ יִלְבְּשׁוּ בֹשֶׁת.

שָׁם לַחֲרָדָה נֶשֶׁף חוֹשְׁקִים   אוֹר לְחַיַּיִךְ אֲשֶׁר זוֹרַחַת
וְאוֹר עֵינַיִךְ אֲשֶׁר תּוֹךְ   סְגוֹר לִבָּם מִתְלַקַּחַת,
חוֹסִי נוֹפְלִים בְּמִכְמֹרֶת   חֶשְׁקֵךְ, לִבְלִי יֵרְדוּ שַׁחַת,
בּוֹעֲרִים הֵם כִּבְאָח אַהֲבָה,   כְּמוֹ גַּחֶלֶת לוֹחֶשֶׁת.

רַעְיָה יָפָה מִכָּל בָּנוֹת,   תַּבְנִית הֵיכָל מְחֻטָּבוֹת,
שִׂפְתָהּ צוּף וְשִׁנֶּיהָ   כְּמוֹ עֵדֶר הַקְּצוּבוֹת,
הֲטוֹב לָךְ כִּי תַעַשְׁקִי   בְּעֵינַיִךְ כָּל־לְבָבוֹת,
רַפְּאִי נָא מַחַץ מַכָּתֵךְ,   וְלַנְּגֻעִים תְּנִי תַחְבֹּשֶׁת.

אַל יַרְכְּתֵי בוֹר חֶשְׁקֵךְ כָּל   אִישׁ וָאִישׁ יֵרֵד פְּלָאִים
עִם עָמְדָם מוּל אוֹר פָּנַיִךְ   הַיְקָרִים וְהַמְּסֻלָּאִים.

הֵן כָּל רוֹאַיִךְ תְּמַחֲצִי, וּרְפָאִים עָשִׂית „רְפָאִים"
וּבְאוֹר יִפְעָתֵךְ תְּשִׂימִי עֲנָק כְּמוֹ נֵפֶל אֵשֶׁת !

רק פרחים בודדים אלה נשארו לפלטה משירת העלומים הרעננה. מי יודע אם לא נתמעטה דמותה של זו בעיניו לאחר שהגיע לשירת הבגרות, ודן כמה שירים נאים של אותה תקופה ראשונה לגניזה. אך גם שירים מעטים אלה דים להעיד על כשרון־החיים הבריא של המשורר ועל דבקותו בעולם החושים והנאותיו.— דרגה נחוצה בסלם שירת המסתורין המצב ארצה וראשו מגיע השמימה.

דרכי חיים ושירי חשק כאלה לא מצאו חן בעיני חכמי דמשק ורבניה ואמרו עליו : „פיו דובר נבלה וכל ימיו שכור". כנראה באה תלונתם לאזני אביו שבצפת, והוא קרא את בנו למהר ולשוב אליו.

בצפת נשא המשורר אשה וילדה לו בת, שאהבה כנפשו.

בחיי המשורר באה תקופה חדשה של נסיונות־חיים קשים. דאגות הפרנסה מתרבות ומטרידות אותו מגן-עדן שירתו. נפשו אצילת הרגש כמו נפגמת מן העני ועלבונותיו.

אנוס הוא לדפק על דלתות רעים ולבקש מהם הלואות. כשנולד לאחד מהם בן שלחו לו שאר חבריו מתנות, ורק הוא לא היה בידו מאומה מלבד דבר־מליצה: „ואני בעניי אז אמרתי: הנה באתי בשתי שורות במקום תשורות.. ובשיחה צחה, מקום מנחה".

תכפו עליו גם אסונות־חיים שהחרידו את נפשו עד היסוד בה. בתו הבכירה, היחידה מתה עליו בעצם פריחתה, כבת עשר: „וכאשר הזמן אלמן, רע ומר, עלי התאמר, ועינו עלי פתח, את בכורתי לקח, בת... יפה כלבנה, ברה כחמה, רק היא היתה יחידה לי, חבלי וגורלי..."

אוֹרִיד כַּנַּחַל דִּמְעָתִי,
כִּי הַכְּרֶעַ הִכְרַעְתִּינִי, בִּתִּי;
יִבְעַר תּוֹךְ לִבִּי כְּאֵשׁ לַהַב
עַל בַּת יְחִידָה לִבִּי יֶאֱהַב...

רֵעַ אֶהְיֶה תָּמִיד לִבְנוֹת יַעֲנִים
וּכְמוֹהֶן אֶזְעַק נְהִי וְקִינִים,
עַל בַּת תַּאֲוַת עֶשֶׂר שָׁנִים
בְּרֶגַע קָטֹן נֶחְטְפָה מֵאִתִּי...

גם אשתו הצעירה מתה במגפה שפרצה בצפת, ועליו היה לנוס משם ולנוד בכפרים מסביב. עוד לא נח מאסונות ראשונים, שנתים לאחר שברח מצפת, והנה מת עליו אביו. הוא היה אמנם בא בימים, כבן שמונים, בכל זאת גרם מותו צער רב לבנו שכבדו והוקירו עד מאד. המשורר התגורר אז בדמשק והרגיש עצמו בודד ונעזב ומדכא עד מאד: „בבור תחתיות שמני זמני, מתלאות עוברות וחולפות ובאות אלה מפה ואלה מפה... לא השיב ידו מבלע, עני אני וגוע... גדע בחרי אף קרן „ישראל"... אבא מארי וכו'... וצעיר אנכי ונבזה בדמשק... שוכב הוזה על מסגר כגר בארץ ציה..."

הוא נשא אשה שניה ונולדו לו ממנה שלשה בנים. אולם גם הם גרמו לו צער מרבה: „ובהמשך הזמנים חנני שוכן מעונים בבנים הגונים, אך העונים שלחו בי חרולים ויפגעו בבני „יעקב," עיניו כיונים, בחלאים רעים ונאמנים, שנה אחר שנה, שלש שנים. וכאשר נמצא מזור... ברב אונים שלטה בו חלי... ונשתנו הפנים כאודים העשנים...

וצועק האב השכול מנהמת לבו:

„רואה גוית ילדיו בחייהם שרופה,

איך ימצא עוד למכאוביו תרופה!

נטפי תנחומים בכוס היגונים שהשקהו הזמן „המתעמר" מצא המשורר באהבת אחד מראשי דמשק ונכבדיה אליו. „בדבר ה' מצאתי און לי ונשאתי חן בעיני מבחר השלמים, שמו נודע..

הנבון ומעלה הר׳ חיים בן חיים... פרש עלי סכת שלומו... ובביתו ואולמו כבן בית הייתי יוצא ובא..."

לנדיב זה חיב המשורר תודה כפולה. הוא תמך בו תמיכה חמרית ומנהו ל„ספרא דמתא". אולם לא קטנה היא גם התמיכה הרוחנית. הוא עודד את רוחו הנופלת והזהירו על שמירת אוצרות שירתו: „ויהי היום נפלה פתקא מארנקא ונרתקא דילי בידו (של ר׳ חיים הנ"ל) ויקרא וימצא בה טעם... ויורני ויאמר לי: למה אבני מדעך וספירי שירי שעשועיך בין רגבים ידבקו? קום ודלה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך, יפוצו מעינותיך חוצה... בזרוע עוזך קום ועשה וה׳ אלהים יהי עמך. עשה למען שמך ואל תחדל חדל! קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש את כל הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת... חוסה על עמלך אשר לארץ השלך ולקט כל מליצה ושיר נרשם מן החורים אשר התחבאו שט ויהיה לך לשם תפארת..."—„בחמו נדעך שלג קרירותי ועצלותי... ויעירני כאיש אשר יעור משנתו ובאמצעותו וגזרתו, אשר הוא עלי חובה לא אוכל כפרה, קמתי ואתעודד... בדד על משמרתי אנכי נצב כל הלילות, כותב על הניר ועל הדפטרא כל שפה ברורה..."

תחת נטל הצרות ומדוי הזמן נמוגה כליל עליזות החיים הקלה של המשורר ובת שירתו תלחש באזניו אך שירי עצב

ותלונה. היא פותחת לפניו את שערי הצער האנושי וסבל התמימים, מראה לו החמס והעשק הנעשים תחת השמש ומלמדת אותו האפסיות והמקריות שבחיים הארציים :

I

לְקוֹל שֶׁטֶף הֲמוֹן מֵי־יָם שָׁאוֹנִי
אֲנִי אָשִׁיר לְהַיְשִׁיר אֶת גְאוֹנִי,
אֲנִי אָשִׁיר לְהָסִיר צִיר לְבָבִי
בְּמֶתֶק פֶּה וְעִם זִמְרַת לְשׁוֹנִי.

לְאִישׁ רָשָׁע יְמַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתָיו
וְאִם יִהְיֶה אֲפִיקוֹרֶס וּמִינִי,
וְאִישׁ צֶדֶק הֲלֹא יִדַּק לְעָפָר,
יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפוֹת וְעֹנִי !

לְזֹאת כִּי יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר,
לְתֵבֵל לַעֲנָה יִמְסֹךְ בְּיֵינִי,
וְאַבִּיט כָּל־חֲלִיפוֹתָיו וְאַשְׁקִיט
לְקוֹל שֶׁטֶף הֲמוֹן מֵי־יָם שָׁאוֹנִי.

II

אֲנִי לֹא עַל שְׂשׂוֹן לִבִּי אֲשׁוֹרֵר

אֲבָל עַל סוּת דְאָגָה יַעֲטֵהוּ,

לְבַעֲבוּר כָּל נְכֵה לֵבָב וְאֻמְלָל

בִּזְמִרוֹתָיו יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ.

III

יַלְדֵי זְמָן גֶּפֶן-וְהַמָּוֶת בּוֹצֵר,

יִקְטֹף כַּאֲשֶׁר יָשָׁר בְּעֵינֵי הַיּוֹצֵר,

שׁוֹקֵד לְלַקֵּט עֵנָב-סְמָדַר עִם בֹּסֶר,

זָקֵן וְעוּל יָמִים, רָשׁ וְיוֹרֵשׁ עֶצֶר,

רַבִּים וְנִכְבָּדִים עִם דַּלִּים נִבְחָרִים,

אֵין גַּם אֶחָד שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר!

IV

יִבְרַח כַּצֵּל וְלֹא יַעֲמֹד,

גִּיל הַתֵּבֵל וְשִׂמְחָתוֹ;

וּמַה-לָּאִישׁ טוּבוֹ יַחְמֹד,

אִם תּוֹךְ שִׂמְחָתוֹ אַנְחָתוֹ!

שִׂמְחַת תֵּבֵל כְּקִיקָיוֹן,
בִּן לַיְלָה הָיָה וְאָבַד,
וְטוּבוֹ כַּחֲלוֹם חִזָּיוֹן,
וְלַבֹּקֶר שֶׁקֶר וּבַד...

הגיונות־החיים, המבעים בשרידי שירים אלה בצמצום אמנותי, בסגנון שלו של חוקר ומסתכל בחיים בלי התמרמרות רגעית ובלי כונה מוסרית תחלה, נשנים גם במליצה המוסרית של המשורר, „משחקת בתבל":

„ארץ נשיה הומיה היא וסוררת... ובשמחתה אנחתה ובתמתה טמאתה". החיים דומים ל„מדבר גדול ונורא שתמורות חולפות ובאות בו מאת הזמן המשתנה... מתאנה הוא לכל בני חלדו אשר בשערתו ישופם ובשנאה יהדפם ועודם באבם יקטפם, יחטפם ישטפם שבלת מימי נהר פלגיו מרעה אל רעה.. ויש רעה ש„רפואת תעלה אין לה: איש אמונים... אוהב חכמה... טוב עין ויפה מעלל... והוא מחלל, דכא ואמלל, נודד הוא ללחם איה בית נדיב לשאל אכל לנפשו ואיה אהל משכנות... לסור שמה כאורח נטה ללון, כי אין איש מאסף אותו הביתה.

ואם רצונו יפיק להפיק מפיו מרגליות . . . אז יאמרו לו כי חכמתו חכמת המסכן בזויה, אינה ראויה להעלות ולהראות . . . בפני בני משכלות . . . ; איש שקר מצליח דרכו . . ובפניו בניו וצאצאיו כנטיעים מגדלים, ישכח צירים וחבלים, כי חבלים נפלו לו בנעימים . . . משד עניים ואנקת אביונים אשר מחיקם לקחו להם קרנים . . . "

המסקנה המוסרית היא : „הרחק מאדם, מהם ומהמוניהם לבלתי לכת אחרי הבחורים הבוחרים להתחתן בתבל . . . כי ציד בפיו : להתנות עמהם אהבים... להעלותם במסלה העולה על גבי שמי ההצלחות המדמות . . . ואולם פני מגמתו ותשוקתו להשליכם מגבהי שמיהם אל ארץ מאפליה, קצוי נשיה, ציה וצלמות". — „חדלו לכם מן האדמה . . . וגנות רעננים ופרדסים להתעדן בין הציצים לקול הסיסים, ובין ההדסים מלאו רסיסים, לאכל ברבורים אבוסים, ולשתות אשישות עסיסים ויין ענושים " . . .

ונשבע המשורר לכל אלה שישמעו לעצתו : ל„הבזות תבל וחמדותיו ולהסתופף בצל רב העליליה, אם לא יפתח לכם את ארבות רבבות נדבות ידיו . . . להריק לכם ברכה . . . והתענגתם מזיו זהר , טהר הנפשות הקדושות . . ."

עקר תכלית האדם הוא : ל„השלים נשמה נעימה", לקוץ ב„חיי הבל, חבלי תבל" ; ו„להשיג החשק הנמרץ, הנכסף לכל בעל נפש קדושה ! . . ."

להלך־ נפשו זה מתאים חבורו על ספר איוב בשם „פצעי אוהב" : „בו ימצא החכם מעדנים לנפשו, מובאות... רעות היסורין הבאים על אנשים צדיקים בדברים המצדקים מפיקים רצון לכל איש נבוך, סבוך בסבכי הספקות..."

עוד במליצה המוסרית „משחקת בתבל", שהיא כנראה מילדי הרוח של זמן המעבר, כשהמשורר עדין נאבק עם סבל החיים ומקריהם, יש אותות מבשרים שירה חדשה: „יקוד אש דת תלהט תוך לבבי!" — „יה אלי, שמחת גילי, בך שמתי מגמתי!"... שתי דרגות שירה קודמות אלה, שירת הנער העליזה ולהוטת החשק ושירת העצב של ימי העמידה ומסות־ החיים, דרגות נחוצות הן בסלם השירה המסתורית האלהית, הן היסוד, „המרכבה", לשירה העלית החדשה הנבנית עליהן, האהבה הסוערת, שאיפות היפי והנאותיו, כל רגשות הצער והתוגה מקבלים הארה חדשה, בת השיר עוטה בגדי אצילות והדר אלהי מעלה את נפש המשורר לספירות של אהבה זכה, של טהרה וקדושה וסודות היצירה, היא מגלה לו את הנתיב להוד הנצחי. ומעתה כל ישותו, מתעלה ומתקדשת, חושיו מתחדשים ונעשים כלי שרת להארה פנימית, לכמיהה אלהית בלתי פוסקת.

I

יִדְפֹּק לְבָבִי עַל דֶּלֶת
פֶּתַח תִּקְוָה, לְךָ יְקַוֶּה
יִבְעַר בְּקִרְבּוֹ גַּחֶלֶת
כִּי אֶל קִרְבָתְךָ יִתְאַוֶּה,
יוֹם, יוֹם יַעֲרֹג כְּאַיֶּלֶת
עַד הוֹדְךָ עָלָיו תְּשַׁוֶּה!"

II

לוּ אֶהְיֶה יוֹנֵק וְאַתָּה אוֹמְנִי

אִינַק שְׁדֵי יָפְיְךָ, צְמָאִי אֲשַׁבְּרָה,

לוּ אֶהְיֶה אֹהֶל וְאַתָּה שׁוֹכְנִי

נִתְעַלְּסָה אֹהֵב, בְּגִיל נִתְאַזְּרָה,

לוּ אֶהְיֶה לָשׁוֹן וְאַתָּה מַעֲנִי

אַשְׁקִיט יְקוֹד חֶשְׁקִי בְּשִׁיר וַאֲזַמְּרָה,

לוּ אֶהְיֶה עֶבֶד וְאַתָּה רוֹזְנִי

אֶשְׁאַף עֲבוֹדָתְךָ, דְרוֹר לֹא אֶבְחָרָה!

דרך צנורות הלאם שופעת מעתה שירתו החדשה. דיון שירי הקדש שלו הוא ספור אהבים בין הקדוש ברוך הוא ובין כנסת־ישראל, למן אותות האהבה הראשונים וחג הנשואין עד הפרוד והפזור שבגלות עם כל יסוריו ועד הגעגועים ושעשועי התקוה לחדש ימי האהבה כקדם.

יום מתן התורה הוא חג החפה המסתורית בין קב"ה וכנ"י. הוא עוזב את כל תפארת ממלכת השמים ויורד לשכן בין שדי אהובתו:

יָרַד דוֹדִי לְגַנּוֹ לַעֲרֻגוֹת בְּשָׂמוֹ
לְהִתְעַלֵּס עִם בַּת נָדִיב וְלִפְרֹשׂ
עָלֶיהָ סֻכַּת שְׁלוֹמוֹ.

שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים נָטַשׁ וּפָרָשָׁיו וְרִכְבּוֹ
וּבֵין שְׁדֵי אַיֶּלֶת אֲהָבִים
שָׁם מְסִבּוֹ.

„רַעְיָתִי, יוֹנָתִי!
בֹּאִי אִתִּי לִדְבִיר וְאוּלָם,
כִּי לְמַעֲנֵךְ אֶעֱזֹב כָּל
הֲמוֹנֵי מַעְלָה וְחֵילָם
וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם."

אָמְרָה אֻיָּמָּה:
„אֶת שֵׁמַע דוֹדִי שְׁמַעְתִּיהוּ
וְאַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיהוּ,

יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ!"

אחרי שיחת דודים והתודות צנועה תכתב הכתבה המסתורית:

אליך החתן, שר שרים ונגיד נגידים וכו' אמר ליקרה ונעימה הבת רבת מעלות וכו': ימים רבים תהיי לי ואני אליך לגואל... ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי תורת חכם, מקור חיים... וצביאת כלתא והות ליה לאינתו, וברית עולם לקשר אמיץ ביניהם וגו'".

„יִשְׂמַח חָתָן עִם כַּלָּה לְקָחָהּ לוֹ לְגוֹרָלוֹ,

וְיִשְׂמַח לֵב כַּלָּה בְּבַעַל נְעוּרֶיהָ..."

שכרון האשר הראשון אינו לארך ימים. זרים באים ומטרידים את „בת הנדיב" מהיכל תפארתה ומרחיקים אותה בזרוע מבחיר לבבה. ומאז יושבת היא כלואה בבור שבי. ידיה ורגליה לנחשתים הגשו, אך לבה וכל הרהוריה לבחיר לבבה ולנוהו השאנן. היא סובלת בדמיה את על גלותה המר ומחכה בכל יום ויום לבוא גואלה. געגועים עדינים על פאר הקדומים מפכים חרש בלבה הדואב. אך יש שארך השעבוד ונטל היסורים

והענויים מלאים אותה, אז היא משמיעה אנקת - יאוש מרה וקובלת.

I

יוֹם, יוֹם יִדְרְשׁוּן לָךְ רַעְיוֹנַי,
גַּם יַחֲרִישׁוּן בָּךְ כָּל מַעְיָנַי,
שָׁאֲפָה נַפְשִׁי לַחֲזוֹת בְּנֹעַם
שׁוּבֵךְ עִמָּדִי אֶל אַרְמוֹנַי
וּלְךָ כְּמֵהִים לִבִּי וְעֵינַי ... !"

II

יְדִיד, לְךָ הָמוּ מֵעַי
וְיוֹם לְיוֹם אוֹחִיל שׁוּבֶךָ
עִמִּי אֶל מִשְׁכַּן שַׁעֲשׁוּעַי,
שָׁם תַּשְׂבִּיעֵנִי מִטּוּבֶךָ.

III

יִשְׁאֲפוּן לְךָ רַעְיוֹנַי
וּלְךָ נַפְשִׁי שׁוֹקֵקָה,

רָחַקְתָּ נְדוֹד וּבְמָתְנַי
דוֹדִי, שַׂמְתָּ מוּעָקָה.
הַגִּידָה לִי מְאוֹר עֵינַי
אֵיכָה תִשְׁכַּח חֲשׁוּקָה!

IV

שָׁחָה אֱלֵי עָפָר נַפְשִׁי
מִיּוֹם דוֹדִי עָבַר, חָמַק
לִנְדוּדוֹ לֹא אֶשָּׂא רֹאשִׁי,
מֵאֵשׁ חֵשֶׁק לִבִּי נָמַק.

V

יָמַי עָבְרוּ, נִתְּקוּ זָמוּתַי
בַּחֲשֹׁב עַד מָתַי
תָּבֹא דוֹדִי לְמִשְׁכְּנוֹתַי,
כִּי לְךָ נַפְשִׁי צְמֵאָה.
שְׂאֵת לֹא אוּכַל עַל שִׁבְיִ,

אֵלֵךְ נָד מֵאֶרֶץ צְבִי,
עַד אָנָה תִּבְרַח כַּצְּבִי,
שׁוּב אִתִּי, נַפְשִׁי רְפָאָה.

רְאֵה נָא גוֹאֲלִי, יוֹנָה
נָעָה וְנָדָה מִן קִנָּהּ,
אָנָּא וְעֵת לְחֶנְנָהּ
קָרֵב, כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ!

VI

שָׁכַבְתִּי רֹאשִׁי עַל עַרְשִׂי
וָאֶחֱלֹם כִּי אֵצֵא חָפְשִׁי,
וָאִיקַץ וְרֵיקָה נַפְשִׁי!

VII

רָאֹה אֶרְאֶה בַחֲלוֹמִי
אֶת אֲשֶׁר אֶשְׁאַף בְּיוֹמִי,
כִּי אֵשֵׁב שָׁלֵו בִּמְקוֹמִי

וְאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וָאוֹר

אִם אֶתֵּן שֵׁנָת לְעֵינַי
אֶחֱזֶה שְׁנַת פִּדְיוֹנַי,
בֹּקֶר אֶתְעַטֵּף בִּיגוֹנַי,
אֲמַשֵּׁשׁ חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר.

VIII

לָמָּה זֶה כְּאֵבִי נֶצַח
וּמַכָּתִי אֲנוּשָׁה,
לָמָּה אֵל תִּזְנַח לָנֶצַח,
יוֹנָה לְךָ מְאֹרָשָׂה?

רְאֵה גוֹאֲלִי חַי, כִּי פוּר
הִתְפּוֹרְרָה תוֹחַלְתִּי,
וְכִמְעַט חָדְלוּ לִסְפֹּר
רְבֵּי שְׁנוֹת גָּלוּתִי!

קריאות הדודה ואנחותיה התכופות אינן אובדות בציה, מגיעות הן לאזני הדוד, והוא חש אליה, מביע לה את גדל צערו ויגונו גם הוא, מנחמה ומשדלה בדברים, מעודד את רוחה הנכאה בבשורת הגאלה והשחרור מעל זרים. וכשהוא רואה אותה אחוזה בשנת הגלות הארכה וחדלת אונים להתעורר מאליה ולקרב את פרקנה, כאותה בת־מלכה שהפילו עליה המכשפים והקוסמים חבלי תרדמה, הוא מעוררה בדברי אהבה רכים וקוראה אליו להתעלס אתו בארמון־הפאר שלו כבימי קדם.

I

שְׁבֵעַת נֹד בַּמְּדִינוֹת,
וּבַמִּדְבָּר—מְלוֹן אוֹרְחִים,
חוּץ לִמְנוּחוֹת שַׁאֲנַנּוֹת
וּמִשְׁכְּנוֹת מִבְטָחִים,
אַתְּ רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת
כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים.
הַכְּאִיבוּךְ, הֵרִיעוּךְ לַעֲנָה
מִכָּל עֵבֶר וּפִנָּה!

II

יָפָתִי! שְׂאֵת לֹא אוּכַל
נְדוּדֵךְ בַּת הֲדוּפָה,
עַד אָן עֵינֵךְ כְּמוֹ מִיכַל,
תָּמִיד דִמְעָה דוֹלְפָה!

שִׂיתִי לִבֵּךְ לַמְּסִלָּה
לַעֲלוֹת לִזְבוּל קָדְשִׁי,
מַה־תְּסַלְדִי בְחִילָה
וּבְעָפָר תִּתְפַּלָּשִׁי?

רַב לָךְ נְדוֹד בֵּין אַכְזָרִים,
בְּלֶב־דוֹרְשִׁים רָעָתֵךְ,
אֶזְכֹּר לָךְ חֶסֶד נְעוּרִים,
נִפְלְאָה לִי אַהֲבָתֵךְ!

שַׁבְּחִי גַּלִּי יְגוֹנֵךְ, שׁוּבִי לְבִצָּרוֹן,
הָסִירִי שִׂמְלַת שִׁבְיֵךְ, שִׂימִי עֲנָק עַל גָּרוֹן,
קִרְבָתֵךְ לִי טוֹב, שׁוֹשַׁנָּה חֲבַצֶּלֶת שָׁרוֹן,
בֹּאִי עִיר מִבְצָר, הֵרָגְעִי תּוֹךְ חוֹמוֹת נִשְׂגָּבוֹת!

IV

יְשֵׁנָה בְּחֵיק תַּאֲוָה
מִתְּנוּמָתֵךְ עוּרִי,
לִבְשִׁי עֹז אֲסִירַת תִּקְוָה,
מֵעָפָר הִתְנַעֲרִי.

שַׂמְתִּיךְ כַּחוֹתָם עַל לִבִּי
לָנֶצַח לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ,
בֹּאִי נָא חֲסִי בְּצִלִּי
וְגוּרִי תּוֹךְ חֲדָרַי.

V

יַעֲלַת חֵן, קוּמִי, נֵס הָרִימִי לְעֵינֵי כָּל־הַיְקוּם,
אֶפְדֶּה בָּנַיִךְ מֵאוֹיְבִים בְּאֶפֶס עֲשָׁקוּם,
שָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ, רַעְיָתִי, עֲדִי נָא עֲדָיֵךְ!

יש שבת שירתו שוכחת לרגעים את צרת השעבוד וצער המולדת ובסגנון נביאי קדם תשמיע מנגינות־צהלה על הגאלה הממשמשת ובאה. יש לבקש בשירי בשורה מעין אלו הד

מארעות הימים ההם, שבעלי דמיון וחזון יכלו למצא בהם אותות-גאלה.

I

קַמְתִּי לְרַנֵּן בִּלְשׁוֹנִי,
בְּרָן־כָּל-כּוֹכְבֵי מְעוֹנִי,
גַּם הֵילֵל בֶּן שַׁחַר.
אַצְתִּי לָקוּם בְּעוֹד לַיְלָה
לְהוֹדוֹת לְךָ אֵל נַעֲלָה,
וּלְבָבִי סְחַרְחַר
עַל כִּי תְּפוּצֶינָה צֹאנִי,
אֶשְׁאַף צִיץ לָעוּף לִמְכוֹנִי,
אֶשָּׂא כַנְפֵי שַׁחַר:
פִּתְאֹם תָּבוֹא אֶל מְלוֹנִי
וְיוֹפִיעַ אוֹר פִּדְיוֹנִי
כְּעַפְעַפֵּי שַׁחַר ! . . .

II

יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע, הַרְבִּי שִׁירַיִךְ,

שִׁכּוֹרַת מִכּוֹס הַתַּרְעֵלוֹת, מִיֵּגֵךְ הָקִיצִי,
אִסְפִּי שְׂמָחוֹת, אַךְ אֲנָחוֹת מִמֵּךְ הָפִיצִי,
חַכִּי לְקֵץ יָמִין, כִּי יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרֹצִי,
אֶל אוֹר ה׳ וְאֶל טוּבוֹ חוּשִׁי וְנַהֲרִי!

III

קוּמִי רָנִּי בְּשִׁירַיִךְ, יָפָה, אֲסִירַת שְׁבִי,
חִישׁ צַלְצְלִי קוֹל תֻּפַּיִךְ וַעֲלִי עַל הַר הַצְּבִי.
לִישׁוּעַת צוּר בּוֹעֲלַיִךְ עִמְדִי וְהִתְיַצְּבִי,
כִּי עוֹד כִּימֵי נְעוּרַיִךְ יַעֲדֵךְ עֲטָרֶת צְבִי.

הִתְעוֹרְרִי נָא צְבִיָּה, לִבְשִׁי בִגְדֵי גְאוֹנֵךְ,
יְמַהֵר שׁוֹכֵן עֲלִיָּה לְחַדֵּשׁ גִּיל שְׂשׂוֹנֵךְ.
יִבְנֶה גָּדֵר הַדְּחוּיָה, צִיּוֹן וּבֵית מְעוֹנֵךְ
וּבְתוֹךְ בּוֹר גָּלוּת וְשִׁבְיָה חֵי יְשׁוּעָה תִּשְׁאֲבִי.

פִּצְחִי שִׁיר בְּנֹעַם קוֹלֵךְ, כִּי בָאָה שְׁנַת דְּרוֹרֵךְ,

כִּימֵי קֶדֶם חַי גּוֹאֲלֵךְ, יָשׁוּב אֶל תּוֹךְ דְּבִירֵךְ,
מַהֵר יְשַׁבֵּר מַטֵּה עֻלֵּךְ מִיַּד שׂוֹנְאֵךְ וְעָרֵךְ
וִיקִים אֶת סֻכַּת נִפְלֵךְ, לֹא תוֹסִיפִי תִּדְאֲבִי.

שירת ר׳ ישראל נג׳ארה זכתה לפרסום רב ולחבה יתרה עוד בחייו. ברב הימים נעשתה לחלק עקרי וחיוני בעבודת־אלהים של יהודי ארצות הקדם. סדרי התפלה והמחזורים, ספרי הפיוט של יהודי בבל, תימן, מרוקו מעידים על זה.

יצירה רוחנית זוכה לפעלה ממשית ולאריכות ימים בשל הכח החיוני והמפרה שבה ותנאי הקיום שמסביבה: קרקע־קליטה נוח, זרמי־זמן מתאימים וכו׳.

אכן מיום שנדמה שירת־ספרד הנאורה, זה כשלש מאות שנה, לא נשמעה באהלי ישרון שירה מלאה אש דת וארשת נאמנה למאויי הגאלה של כנסת ישראל בעת־תפיסה הלזו כשירת ר׳ ישראל. ומעלות יתרות לה, לשירה מקורית זו, השואבת מבאר היהדות וכל חמר זר לא נדבק בה. לא ישמע צלצול זר של ה„יתד והתנועה" ולא יראה בה התפר הלשוני השאול אצל שפת ערב. היא כלה מקלעת פרחי שירת האהבה, בשורות חוזי הגאלה וחרוזי הפנינים של טובי משוררי ספרד. ועל הכל פרוש צעיף־מסתורין בהיר, המוסיף לוית חן וזהר פלאים.

אדמת־קליטה פוריה ונאמנה מצאה שירת ר׳ ישראל ביהדות המזרחית. יהדות זו, שבילדותה ינקה ממקורות הצער והענויים הלאמיים שבספרד, שגדלה ורוממה תוך אויר הקבלה ודמיונות הקדם, היתה שותה בצמא כל דבר שיר וחזון. עוד עד היום הזה, למרות כל פרצות הזמן, לא נתקה את קשריה עם עולם הח״ן והדמיון האגדיי. — לחוקרי התולדות נתן ענין לדרוש בו, עד כמה הגבירה שירת הקדש הנלהבה של נג׳ארה את צמאון־הגאלה בקרב היהדות המזרחית והיתה במחוללי התנועה המשיחית של שבתי צבי, שקמה איזה עשרות שנים אחרי מות המשורר

וזעזעה את נפש האמה עד היסוד בה.

רק מליץ נעדר כשרון פיוטי כ"ר מנחם לונזאנו הירושלמי, והדומה לו, יכול היה למצא דפי בשירת נג'ארה התמה. מליץ זה מתפאר ב„אריכות שיריו" ובמשקל ה„יתד והתנועה" שלהם. היצירה הפיוטית היא בעיניו: „מלאכת שיר נמבזה כמו חוטב, כמו חורש" והלמוד העיוני עולה עליה. „הלא טוב לי הגות תורת מפארי". בעל השגה שירית פגומה כזו הבא להעיד על שירי ר' ישראל בן דורו, שהם חקויים לשירת הישמעאלים ו„ציורי עגבים", עדותו פסולה.

לעמת זה נערץ שם המשורר בפי המקבלים מסיעת האר"י. האר"י וגוריו, בעלי דמיון בלי מצרים וחולמי גאלה בנאות הרי הגליל, מצאו בשירתו מהלך נפשם. ו„כתבו בשם האר"י זצ"ל, אשר שירותיו של ר' ישראל חשובות בשמים". — ו„הגיד עליו האר"י זלה"ה, שהיה ניצוץ דוד המלך ע"ה. ופעם אחת בליל שבת קדש היה ר' ישראל משורר על שלחנו כמנהגו הטוב, וראה האר"י זלה"ה מלאכים לאלפים ולרבבות עולים ויורדים בביתו לשמע אל הרנה... ששים ושמחים, משתעשעים שעשוע רב כבמזמוטי חתן וכלה... כי כל שיריו היו ברוח הקדש."

דברים אחדים על כתבי ר' ישראל נג'ארה.

קבץ שיריו הראשון בשם „זמירות ישראל" נתפרסם בדפוסה של צפת בשנת שמ"ו (1586), בהיותו כבן שלשים ואחת שנה. מספר השירים בקבץ היה מאה ושמונה כמנין „חק". שנה אחר כך נדפסה שמה גם המליצה המוסרית שלו, „משחקת בתבל".

כעבר י"ג שנה, בשנת שנ"ט (1599) יצא ספר שיריו בויניציה

במהדורה שניה ומספר השירים גדל פי שלש.

מלבד השירים שנדפסו בחיי המשורר השאיר אחריו בכתובים עוד שירי קדש רבים וטובים. בשנת 1858 הוציא לאור ר׳ מרדכי צבי פרידלנדר כתב יד שנמצא בבית עקד הספרים הקסרי שבוינה בשם: „פזמונים מהרב כמהו׳ ישראל נאגארה, כולל ק״כ שירים״.

ר׳ ישראל נגארה היה מנעים זמר וידוע לבעל קול נאה, ואת כל שיריו התאים לנעימות ערביות ותורקיות, שהיו שגורות בפי ההמון. דבר זה עורר כנגדו תרעומת בני זמנו, כי היה ההמון רגיל לזמר בנעימות אלו שירי חל ודברי עגבים. לפי הנראה נהג ר׳ ישראל בזה מנהג מקבל, להוציא ניציצות הקדשה מתוך הקלפה. לפיכך השתמש באותן המנגינות, שהעם שר בהן שירי חל, חרוזי עגבים ותאוה חושית, לשירת האהבה הקדושה וההשתוקקות הצרופה של כנ״י לדודה וגואלה שבשמים. וגם השיג תועלת יתרה, כי בשל הנעימות העממיות האלו נתחבבו שיריו גם על המוני העם ונעשו שגורים על פיהם.

בשנת שס״ה (1605) נדפס בויניציה קבץ כתביו החלוניים בשם „מימי ישראל״, כולל אגרות מליצה לחכמי הדור, לנדיבים, משוררים וידידים, שירי שמחה ואבל על מקרי החיים וכו׳. באותו זמן נמצא המשורר ברמשק ומצבו החמרי הוטב ע״י תמיכת ידידים וחובבים, אך נפשו לא ידעה מנוחה ותערג על קרית מולדת, צפת הקדושה: „באשרי כי אשרוני אבותי הקדושים, בזכותם ובימין צדקתם יתמכוני, כתרוני, סבוני... נהגוני השב רוחי בארץ נוד, ארץ מרוחי וגלותי ודמשק מנוחתי.,. בצפיתי צפיתי.. לאמר מתי אבוא ואראה פני ה׳ אל המקום אשר היה שם אהלי בתחלה..׳ (בהקדמה ל„מימי ישראל״.)

גם את דמשק נאלץ לעזב ולהיות נודד בערי סוריא אחרות עד שבא אל המנוחה בעזה. שם שמש במשרת רב העדה עד יום מותו, בשנת הארבעים ושלש לחייו, בשפ״ח (1628).

מחרי שלוס שבזי.

המשכת ארג שירת־המסתורין עלינו לבקש במרחקי ארץ התימן. היהדות התימנית היא אחד מפלאי חיי ישראל בגולה. מרחקה מן היהדות המרכזית ונדחה בקצוי ערב חיה היא חיים בודדים לנפשה. לבדה היא עומדת כנגד כל הפורעניות והענויים הקשים מצד שכניה, להוטי קנאת דת פראית ואכזרית. כח־החיים שבה ואדיקותה העקשנית במסרת אבות מעוררים השתוממות. יהדות גלמודה, מעטת אוכלסין, נרדפת ונענה כל הימים, גם היא נשאה את פריה! ההלכה, החקר ההגיוני אינם יכולים להכות בה שרשים עמקים. לעמת זה אין כמוה מסגלת לתרבות הרגש והדמיון ושירת הגאלה. הבדידות והיסורים הם מקורות יצירה דמיונית אצל יחיד ואצל קבוץ.

מקום ה„תלמוד" תופש ספר „הזהר" ביהדות התימנית. הוא נעשה ספר מקרא ולמוד לזקנים ונערים. שמועות ומסורות מקבלת האר"י מגיעות אליה מארץ ישראל. ארץ התימן נעשית קרן צנועה ונאוה לעדת משוררי אל, מלאים אש־דת ומשתוקקים להתגלות רזי התורה ולגאלה שלמה. בראש העדה נצב

מארי שלום שבזי ולו נתן כליל תפארת שירת הח"ן.

כתולדות היהדות התימנית כך תולדות יחידיה לוטות בערפלי אגדה וספורי פלאות. התחומים בין האגדה והמציאות בטלים. מארעות-החיים והזמן מתחלת ברייתם מקבלים גון אגדי ופלאי. תפישת חיים זו משתפת לכל יהודי הקדם. בעלי הדמיון החי. היא נעשית קיצונית ומפרזה אצל יהדות נדחה ונרדפת. האגדה המנחמת היא אותו השרף הנוטף ומרפא את פצעי הקבוץ הדל והחלש.

מעטים הם רשמי התולדות של המשורר מארי שלום שבזי, וגם אלה בגדר ההשערה והספק. — בשנת ת' (1640) נולד במשתא, עיר במערב תימן, בחבל תעיז. באחד משיריו קורא המשורר לעצמו בשם אלמשתאי. בשנות עלומים יצא את עיר מולדתו והלך ל„סנעה", בירת תימן, הנקראת בפי היהודים שם, אוזל. ישוב היהודים בעיר הבירה הוא עתיק ימים. „קבלה בידם שאבותיהם באו לגור בארץ הזאת מ"ב שנה קודם חרבן בית־ראשון . . . והמה ראו את הארץ טובה, פוריה וענפה כגן ה', כארץ ישראל, אין מחסר דבר, כאשר עד היום נקראת גן־ערן שבתימן." (אבן־ספיר.)

קהלת אוזל היתה חשובה בכל תימן, „אוזל חמד קריה

אהל לתושיה וכו'" עדתה „עדת קדש בחורה, יודעי חכמה ברורה". (דברי המשורר.)

את מיטב שנות חייו בלה המשורר בעיר ראשית זו לאחיו ולבני ערב. מארעות חייו הרוחניים קשורים בה, ולפיכך חביבה היא עליו מאד. — לפי הנראה התרועע בראשית בואו אל העיר עם חמשוררים הערבים. השירה הערבית עלתה אז בתימן כפורחת והיו בה גם חדושי צורה. — השפעת הסביבה הערבית על שירת־הנער של המשורר היתה רבה גם בתכן וגם בצורה, ועקבותיה נשארו גם בשירת העז שלו. תכנה, שהוא כלו קדש נתון עדין בכלים שאולים.

כאן, בקהלת אוזל, רכש לו את ידידיו הנאמנים שהיה קשור אליהם בלב ונפש. אחד מן היותר קרובים ללבו היה סעיד אבן יוסף. אתו חי המשורר בחבורה ושניהם יחד טילו בין ההרים וסרו לראות גם תפארת הטירות והמבצרים.

„פְּרֹשׂ בִּשְׁלוֹם סַעִיד אֲהוּבִי,
אֲשֶׁר בַּחֲלוֹמִי לוֹ לְבָבִי,
יְעִירֵנִי זִכְרוֹ בְּשָׁכְבִּי".

קרוב לאמת שכאן קבל את חנוכו הראשון בחכמת הח"ן, בתוך חוג נבחר. ועל ידו מצא המשורר את שביל הזהב של שירתו. על תכונותיו ומדותיו של חוג זה תעיד הברכה שבפי

המשורר, שיש בה משום הכרת תודה לחוג מדריך זה:

„שְׁכִינָה חוֹפְפִי עַל הַגְּאוֹנִים,
לְהָבִין סוֹד בְּתוֹךְ אוּזָל צְמוּדִים,
מְקוֹר חַיִּים, שְׁרוּיִים בּוֹ וְחוֹנִים,
בְּרֹאשׁ דֶּגֶל וְזֶבֶד טוֹב זְבוּדִים
שְׁמוּרִים הֵם בְּלִי חֵטְא וַעֲוֹנִים,
בְּלֵב יָרֵא וְרַעְיוֹנִים לְמוּדִים".

בשנת תל"ט (1679) גרש המושל העריץ צפי אלדין אלמהדי אלשולטאן את כל היהודים מסנעה. לפי הנראה קדמו לגרוש פרעות. בליל פסח התנפלו הערבים על משכנות היהודים השלוים והביאו עליהם שד ורצח. אז נתפש המשורר ונאסר. — בשעת הגרוש התנהגו אנשי הצבא עם היהודים באכזריות רבה. גם את בתי הכנסת העתיקים ערו עד היסוד וזלזלו בכבוד ספרי התורה. ענויי נדוד אימים סבלו היהודים הגולים עד שהגיעו לאיזה מקום מנוחה. הרבה מהם נגפו בדרך.

המשורר נפרד בצער רב מעירו החביבה עליו, שהיתה לו למולדת רוחנית. גם בנדודיו יזכר לה אהבתו ויראנה בחזון לבו:

בְּלֵיל חָלַמְתִּי וַאֲנִי בְּאוּזָל הַבְּנוּיָה,

וְנִתְחַבַּרְתִּי עִם הַיְשִׁיבָה הַשְּׁרוּיָה וכו'.

ואלה דברי הקינה שקונן על גרוש אוזל:

אַזִיל לְדִמְעוֹתַי כְּמָטָר יִזְּלוּ

עַל כִּי בְּנֵי חֶמְדָּה בְּגָלוּת הָלְכוּ,

נָשׁוּ לְטוֹבָתָם וְגַם נִתְדַּלְדְּלוּ,

נָסְעוּ בְחִפָּזוֹן, בְּצִיָּה דָּרְכוּ. —

יוֹם גָּלְתָה אוּזָל וְצָרוֹת סָבְלוּ,

שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ בְּצֵאתָם נִדְעֲכוּ,

שִׁפְעַת בְּנֵי אֻמָּה עֲלֵיהֶם מָשְׁלוּ,

חֵימָה וְגַם קִנְאָה עֲלֵיהֶם שָׁפְכוּ,

לְכָל יְקַר הַכָּרַת כְּבוֹדָם נָחֲלוּ

וּמְעוֹן כְּבוֹד הָאֵל לְהַחֲרִיב נִמְלְכוּ,

מִדְרָשׁ וְגַם תַּלְמוּד וְתוֹרָה בִּטְּלוּ,

שׁוֹטֵר וְגַם זָקֵן יְדֵיהֶם מָשְׁכוּ.

אֶת כָּל־נְאוֹת בֵּיתָם וְכַסְפָּם שָׁלְלוּ,

כָּל צַר וְכָל מוֹשֵׁל לְקַשְׁתָּם דָּרְכוּ.

ימי חיי המשורר לאחר הגרוש מכסים מאתנו לגמרי. אך

אחת נדע, כי בלה יתר שנותיו בעיר תעייז, מהלך י' ימים מצנעה תימנה, ושם מקום קבורתו.

יש בחיי הספרות מעין השתוות-כחות טמירה. עניים הם במקום אחד ועשירים במקום אחר. במדה שפרשת חייו הפרטיים ומסבות זמנו של המשורר התימני סתומה, במדה זו גלויה התפתחותו ועליתו הרוחנית. שיריו הם סדר של ודויים וגלויי דעת מכל המתרחש בחיי רוחו. אמנם לא הציב המשורר ציונים לילדי רוחו לקבע בהם את המקדם והמאחר, ואולי יש כאן התרשלות המעתיקים. אבל כשהארה חיצונית חסרה נשים פנינו אל המאור הפנימי. ההגיון הפנימי של חיי הנפש והדרגתם הוא אותו החוג המגניטי המקבץ את נפוצות היצירה הרוחנית ונדחיה, מביא סדר ומשטר בתוכם ומצרפם לדמות שלמה ומרהיבה.

בעודו נער כבר אמר מארי שלום שבזי דברי זמר ופלחן הספרות היה קרוב ללבו. „עוד בימי הנער, עת לבבי סער, הסכנתי לשיר".— „העט והקסת לי רעים."

מקורות שירת נעוריו הם הטבע ושמחות החיים והחברה שבסביבתו הערבית והיהודית. השירה הערבית העליזה, הנושאת את משלה על היין והאשה ועל נדבת השרים והמושלים, משמשת לו למופת עד כדי חקוי צורה ולשון.

I

בְּרֵיחוֹת שֶׁל יְמֵי נִיסָן, בְּעֵת תָּפוּג שְׁנָתִי,
אֲנִי אֶפְצַח בְּשִׁיר פִּי וַאֲזַמֵּר זְמִרָתִי.

בְּפִי מַשְׁקֶה לְחֵיךְ מָתוֹק וְרֵיחוֹת מַעֲדַנִּים
וְטוֹב לִי בֵּין מְרֵעִים וִידִידִים נֶאֱמָנִים.

II

עֵת עֲדָנִים אָז בְּהַגִּיעַ
וַאֲרֹנִי עוֹד אָחוּז שֵׁנָה,
עֵת נְעִים קוֹלוֹ דְּרוֹר הִשְׁמִיעַ,
גַּם אֲנִי פִּי אֶפְצְחָה בְּרִנָּה.

III

יְדִידִי, קוּם וְיַיִן לִי מְזָג־נָא,
שְׁעַת הַקְּהָוָה לָהּ אַךְ אֲצַפֶּה,
לְהָסִיר הַדְּאָגָה מִלְּבָבִי
וְגַם אֶת פִּצְעֵי חַיַּי תְּרַפֵּא.

VI

יַחְדָו אֱלֵי שֻׁלְחָן וְכוֹס, דוֹדִי קְרָא,
זַמֵּן שְׂרִידֵינוּ וְכָל הַנִּסְגָּלִים,
מִכּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשְׂמְחָה וַאֲזַמְּרָה,
אוֹצִיא לְכָל סוֹד וְאָשִׁיב שׁוֹאֲלִים.

שמחת הנער ושירתו התמימה חולפות ונמוגות כאד הבקר, מפני דאגות החיים ותלאותיהם. צלילים נוגים מתפרצים לתוך שירת מארי שלום העליזה. „זמני רמני, ובנעורי הזקנה התגלתה!"

I

דְּאָגָה גָּדְלָה עִמִּי בְּשִׁירָתִי
וְכָל הַיּוֹם שְׁחוֹחַ אֵלְכָה,
וּבַלַּיְלָה עֲזָבַתְנִי תְנוּמָתִי,
וְאוֹי לַדַּל וְלַחֵלְכָה.

II

שְׁנָתִי נָדְדָה עַל אַדְמַת נֵכָר,
וְדִמְעוֹתַי עֲלֵי לְחָיַי עֵדֶן זוֹלְגוֹת,
וְלִבִּי בִּי יְלַהֵט מִבְּלִי הֲפוּגוֹת.

III

אֲהָהּ, אֵלִי, רְפָא גֵוִי, בְּמַכְאוֹבִים מְעֻנֶּה,
רְאֵה כִּי עַבְדְּךָ סָלִים בְּצָרָה, יַחְשְׁבוּהוּ
לְזָר, רֵעָיו עֲזָבוּהוּ, וְחוֹבְבָיו יִשְׂטְמוּהוּ.

נסיונות־החיים הקשים מפנים את דעת המשורר לתוך עולמו הפנימי, לחקר התכונות הנפשיות ומכשירים אותו להכנס להיכלי הח"ן ולשירת ־ הרזים. תור תסיסה ורבוי שאלות מתחיל בחיי הנפש של המשורר. יחס העולם הפנימי אל החיצוני, מקור מחצב נשמת האדם ונשמת כל הבריאה, האלהות וצרופי כנוייה, כאלו הן השאלות המנקרות במחו. „מרבין שאלות שלום ידידך, ושיריו לא יכילון הנירות !"

בִּין יְדִידִי וְקַבְּלָה סוֹד וְהָשֵׁב לְעַבְדָּךְ:
אֵיךְ נְשָׁמָה מְנַהֲלָה בִתְנוּעָה לְגוּפָךְ?

קניני העוה״ז אינם אלא מטעים את לבו של האדם, מטמטמים את שכלו ומרחיקים אותו מחיי אמת ומפתרון חידות הנצח. „אשרי איש עומד בישרו, יתרחק מצוי שמאלו, אל יטעה לבו בעשרו, או יגאה לבו בחילו, רק יהיה ענו וירא, ויטהר נפשו ושכלו״.

בספרי הסוד יבקש המשורר פתרונות נכונים לשאלות המציקות לו. „זהר״, ו„בחיי״ קום ידיד, חפשה לתשובתי!״ אולם יודע הוא גם את ערך הסביבה החיה ושמוש חכמי הח״ן. „עשה עצמך לבעלי סוד משרת... עד תשיג לדלתי ים סגורות!״

בַּעֲלֵי חָכְמָה וּבִינָה,

יֶעֱרַב לִי אֶצְלְכֶם,

כִּי בְּצֵל כַּנְפֵי שְׁכִינָה

אַכְסְנָאִים כֻּלְּכֶם.

המגע החי בעולם רוחני, הבא מתוך דבקות עצומה והתלהבות תמימה, הוא השער לאוצרות חיים ורגש חדשים לא שערום מראש.—הארה חדשה באה במחשבת המשורר הצרופה. החיץ המדמה שבין הנפש והגוף נופל מאליו. יש התאמה וערבות הדדית ביניהם. הם הנושא והנשוא של החיים הנצחיים. הנפש היוצרת ויודעת דעת עליון יש לאל ידה לחדש את הגוף וכחות-הקיום שלו ע״י עבודת־תחיה רוחנית ולעשותם כלי קדש לאהבה

האלהית ולהוד הנצח. השגה זו היא אחד היסודות של חיי-הנפש המסתוריים.

I

יַשְׁרִי נַפְשִׁי לְגוּפִי

לַעֲבֹד אֶת יוֹצְרִי

מִבְּלִי מִכְשׁוֹל וְדֹפִי;

נִלְבְּשָׁה מִכְלֹל דְּיֹפִי.

II

שִׁמְרִי יְחִידָתִי לְדָתוֹ,

זַכִּי לְגוּפִי יִשְׂמְחָה

קַשְּׁרִי בְּלִבִּי אַהֲבָתוֹ;

בִּשְׁמוֹ לְבַדּוֹ נִבְטְחָה.

III

נֶפֶשׁ יְחִידָה אֵיךְ לְסוּר אֶל תִּצְפְּנִי,

עוּרִי יְחִידָתִי וְלָמָּה תִּישְׁנִי!

נַחַת וּמָנוֹחַ לְעַצְמֵךְ בַּקְּשִׁי,

בַּחֲרִי לְעֵץ חַיִּים וּבוֹ הִשָּׁעֲנִי.

IV

שׁוּבִי יְחִידָה, זַכְּכִי שִׂכְלֵי בְּחֵן,
אָז תַּעֲלִי, תַּמָּה, לְתוֹךְ הַמַּחֲנֶה;
תִּרְאִי הֲדַר מֶלֶךְ וּבְצִלּוֹ תַּחֲנִי;
נִרְאֶה לְטוּב צָפוּן וְשִׁירָה נַעֲנֶה.

הזכוך הגופני והתעלות כחות־החושים משהגיעו לשלמותם, שוב אין כל עכוב בעד מרוצת החיים האמתיים של הנפש, הנזונים באש האהבה העילאית. אהבה עצומה לנשגב, למקור הוד וחיי נשמות כובשת כל מערכי לבו של המשורר. החק הנצחי של תפישת מקום בחלל העולם הנוהג אצל הגרמים הגשמיים, נוהג גם אצל ההויות הרוחניות. כשאידאה כבירה, תשוקה עזה ממלאת את הנפש, שוב אין מקום־תפישה לזולתן. „נפשי בספר אהבה כתובה . . .תזכה ותעל, תחזר לשרשה, כי שם מקומה, אהלה וקדשה !...״

במדה שהאהבה מתפשטת לעמק הרגש ולרום המחשבה, שתי התפשטויות מיחדות להויה רוחנית זו, בה במדה מתעלה ומתחדשת גם השירה. מקור המקורות של שירת הנפש והתעטפותה היא האהבה. ושירה זו הנובעת מבאר־האהבה העלית רוממה

וסתומה גם לפני המשורר. הוא מרגיש בשלטונה המחלט. הוא רק כלי שמוש בידה. „תשוקתי אני אלי צור כונני וידי יכתבו...". „פי נם בשיר זה וידי כתבה, כי עם ידיד נפשי דעתי רחבה!"

I

אַהֲבַת תּוֹרָה תְּשַׂמַּח לִבִּי
וַאֲנַשֶּׁה יְגוֹן גָּלוּתִי וְעָצְבִּי,
וְיִחוּד אֱלֹהַי קַשְׁתִּי וְחַרְבִּי
וּבְצֵל שַׁדַּי גּוּפִי נֶהֱנֶה.

II

אַהֲבַת כְּלִילַת הַיֹּפִי,
עָלַי בְּחֶסֶד רַחֲפִי,
וּבְשִׁיר מְהֻדָּר צַפְצְפִי!

III

שֵׁם קָדְשׁוֹ רָשׁוּם עָלַי לִבִּי,
לוֹ נַפְשִׁי תוֹדֶה וְגַם קִרְבִּי,
סוֹד רַעְיָה עֵת תְּחַשְׁקָה לִצְבִי...

IV

חֶשְׁקִי וְכָל סוֹדִי בְּמַלְכִּי וְכוֹנְנִי,
אֵלָיו אֲנִי נוֹהֵר בְּעַרְבִּי וְשַׁחֲרִי;
חַסְדוֹ אֲנִי זוֹכֵר וְטוּבוֹ מְעוֹרְרִי,
לִבִּי בְּאֵשׁ בּוֹעֵר בְּאַהֲבָה...

V

אֲנִי הַדַּל וְעֻזִּי עִיר וּמִגְדָּל
וּמִבְטָחִי וְחֶשְׁקִי שֵׁם אֲדֹנָי,
לְחֵן שַׁדַּי אֲנִי נִכְסָף בְּלִי דַי,
בְּאַהֲבָתִי וְשֵׂכֶל רַעְיוֹנָי.

אותות האהבה והיפעה האלהית מתגלים גם בחיים הארציים. אלה הם ניצוצות בודדים להצית את השלהבת הפנימית. הנוי התמים השפוך על פני חתן וכלה. משוש־דודים נאמן ומְקֻדש בקדשה דתית, הם מעוררים את מקורות החן והחמלה הפנימיים של המשורר. סלוד הזרעים השפונים באדמה לקראת הגשם המשחרר והמרוה, הוא רמז לצמאון הנפש הכלואה לשפע ההוד העליון.

I

מֵהֲדַר חָתָן וְכַלָּה
זָרְחוּ נַפְשִׁי וְשִׂכְלִי,
יִתְּנוּ לִי חֵן וְחֶמְלָה
כָּל־יְמֵי חֶלְדִי וְחֶדְלִי,
זֶה מְקוֹם שִׂמְחָה וְצָהֳלָה,
כִּי דְבַר יָהּ נֵר לְרַגְלִי.

II

זַרְזִיף אֲרָצוֹת לַטְּלָלִים חוֹמְדִים,
הָבָה עֲלֵיהֶם אוֹר וְטַל יַשְׁפִּיעוּ!
מַיִם דְאוֹקְיָנוּס הָאֵדִים צוֹעֲדִים,
עוֹלִים כְּמוֹ נֹאדוֹת עֲדֵי יַגִּיעוּ,
שֶׁפַע יְקַבְּלוּ וּלְכָל יוֹקְדִים
גִשְׁמֵי בְרָכָה בְּאַהֲבָה יוֹפִיעוּ,
יַרְווּ אֲרָצוֹת בָּם זְרָעִים סוֹלְדִים.

* *
*

שירתו של מארי שלום שבזי טבועה במטבע היחידות, בזה נבדל הוא ממשורר הקבלה שקדם לו, ר"י נגארה, שנתן בטוי לאמי לכל הגיגי בת שירתו ואפילו ליותר אישיים שבהם. כנראה חסרה למשורר התימני הרגשה בלתי אמצעית של כנסת־ישראל גדולה ושליטה על רצון היחיד. היהדות התימנית הזעירה והנדחת לא יכלה לפתח לפניו אפק לאמי רחב. אולם גם בשירת היחיד שלו, שיש לה חן מיֻחד, לא יחסר המזג הלאמי. גם בחיי הלאם האהבה היא העקר. כל מארעות חיי הלאם, חגיו ומועדיו, צרותיו ותקוותיו, הכל נובע מן האהבה והחמלה האלהית הממלאת כל עלמין. האהבה היא סוד הקיום הקשה בגלות הממשכה, ובנשיקת דודים נעלמה תתגלה גם ראשית הגאלה המְקֻוה.

I

יוֹם מַתַּן תּוֹרָה רֵאשִׁית שִׂמְחָתִי,
דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם, סְגֻלַּת רַעְיָתִי,
יוֹם מְסִינַי בָּא לְעוֹרֵר אַהֲבָתִי.
וּמַה־נָּעִים יוֹם זֶה, יוֹם מַתַּן תּוֹרָה!
וְרַעְיָתִי בָּהָר לְמוּל דּוֹדָהּ שׁוּרָה,—

שְׁכִינָה, הַקִּיפִי בְּיוֹם הַבִּכּוּרִים
עֲלֵי זֶרַע קֹדֶשׁ, נְקִיִּים וּבְחוּרִים !

II

שַׁבָּת, מְנוּחָה הִיא לִבְנֵי סְגֻלָּה,
מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים בּוֹאֵךְ בְּחֶמְלָה !
לִבִּי בְּיוֹם שַׁבָּת יָבִין בְּחִידוֹת,
בּוֹ תִּדְרְשׁוּ כָּל סוֹד, תַּרְבּוּ שְׁבָחִים,
תִּזְכּוּ וְתָבוֹאוּ צִיּוֹן בְּצָהֳלָה.—

סְעוּדוֹת תָּכִין שָׁלֹשׁ
וְתִשְׂמַח לֶחֱזוֹת
בְּסוֹד חָכְמָה וְלֹא תָמֵשׁ
וְתִתְבּוֹנֵן בְּזֹאת
וְתִתְכַּוֵּן וְתִתְקַדֵּשׁ
בְּדֵעוֹת עוֹלְזוֹת.

III

„אַיֶּלֶת חֵן בְּגָלוּת תִּסְמְכֵנִי

וּבַלַּיְלָה, בְּתוֹךְ חֵיקָהּ מְלוֹנִי.

לְכוֹס יֵינָהּ אֲנִי תָּמִיד מְזֻמָּן

וַיִּתְעָרֵב חֲמַר יֵינָהּ בְּיֵינִי".

„זְמָן הִפְרִיד לְכָל רֵעִים וְדוֹדִים,

אֲבָל דּוֹדִי בְּאַהֲבָה יִזְכְּרֵנִי

וְיִקְשֹׁר חֵן וְחֶסֶד עַל גְּבֶרֶת,

בְּמַעְגַּל חֵן וְחֶסֶד יַמְשִׁכֵנִי.

IV

מִי נְשָׁקַנִי וַאֲנִי נֶעֱלֶמֶת ?

וַיֹּאמְרָה לִי: אַל תְּהִי נִדְהֶמֶת !

שַׁפְרִיר כְּבוֹד דּוֹדִי בְּהֵיכַל אַהֲבָה,

מִתּוֹךְ נְוֵה חֲדָרַי בְּלֵיל חוֹלֶמֶת.

לַנְתִּי בְחֵיקוֹ מִבְּעוֹד יוֹם נִכְסְפָה :

פִּתְאוֹם הֲלֹא יָבֹא יְדִיד הֵיכָלִי

תִּכּוֹן בְּטוּב כִּסְאוֹ וּמִתְרוֹמֶמֶת !

V

שִׂמְחָה וְקוֹל שָׂשׂוֹן נִשְׁמְעָה,

יוֹנָה לְבָנֶיהָ בְּיֶשַׁע פָּקְדָה,

פִּצְחוּ בְּנֵי חָכְמָה בְּשִׁירָה, הַלְלוּ,

כִּי בָא מְבַשֵּׂר וְאֶרֶץ רָעֲדָה !

* *
*

סקירה על פעלת מארי שלום שבזי לא תשלם מבלי להזכיר גם יתר שירת תימן. היא כלה נאצלה מרוחו המרכזי של שבזי. הגיגי דודים צנועים, צמאון רב לדעת סודות עליון, יקוד אהבה אלהית, השתוקקות עצומה לגאלה לאמית ופדות רוחנית אלה הם גם נושאי יתר שירת תימן. – רבים מן השירים האלה הם סתמיים ואין שם מחבר עליהם. מסרת העם תיחסם למארי שלום ותספר נפלאות על רבבות מזמורי קדש, שהפיק פיו הטהור, עד שלא הספיק הניר להכילם והיה ממלא בהם את קירות ביתו. שאר השירים, הנושאים את שם מחברם עליהם, הם מתלמידיו של מארי שלום וההולכים בעקבותיו.

I

לְפֶלַח הָרִמּוֹן אֲדַמֶּה רַקָּתֵךְ,

כְּגֹבַהּ הָאַרְמוֹן   גָּבְהָה קוֹמָתֵךְ
וּמוֹר עִם קִנָּמוֹן   יְפִיחוּן מִבֵּיתֵךְ,
צִבְיָּה, עֵינֶיהָ,   לְלִבִּי אָסָרוּ.

לְעֵינֵי הַיּוֹנִים   אֲדֻמָּה עֵינֶיהָ,
כְּמוֹ חוּט הַשָּׁנִים   דְּמוּת שִׂפְתוֹתֶיהָ,
לְיָפְיָהּ עִם עוֹנִים: יְבָרֵךְ צוּרֶהָ,
לְבָבִי וּלְבָבָהּ   בְּאַהֲבָה נִקְשָׁרוּ.

לְבָנָה כַּסַּהַר   מְאִירָה כַּחַמָּה,
מְדַלֶּגֶת מֵהַר   אֱלֵי גִבְעָה רָמָה,
אֲנִי אַרְבֶּה מֹהַר: תְּנוּ לִי הָעַלְמָה!
לְבָבִי עִם רוּחִי   בְּיָדָהּ נֶחְבָּרוּ.

דְּבָרָהּ שָׁמַעְתִּי   וְקוֹלָהּ הֶעָרֵב,
עֲדֵי עָפָר שַׁחוֹתִי   וּבְלִבִּי אֵשׁ צוֹרֵב,
וּכְמֵת נִרְדַּמְתִּי   וְהִנֵּה קוֹל עָרֵב:
יְדִידִי הִתְאַפֵּק   וְרַחֲמַי נִכְמָרוּ!

II

אֲדוֹן עוֹלָם, יְסוֹד כָּל־הַיְּסוֹדוֹת
יְצוּר הַכֹּל וְצוֹפֶה כָּל־עֲתִידוֹת!
נְחֵנִי מַעְגְּלֵי צֶדֶק רְצוֹנְךָ
וְאַבִּיטָה בְּנִפְלָאוֹת וְסוֹדוֹת...

III

אֲנִי הַיּוֹם מְאֹד חוֹשֵׁק וְתָאֵב
לְהִכָּנֵס חֲדָרִים הַפְּנִימִים!
יְהֵא עֶזְרִי אֲדוֹן עוֹלָם בְּכָל עֵת
אֲשֶׁר אַחְפֹּץ לְהַשִּׂיג נֶעֱלָמִים!

IV

לְמִי אֶשְׁאַל וּמִי יְרַפֵּא כְּאֵבִי,
לְבַד חַסְדְּךָ, וּבָךְ יִכְבֶּה שְׁבִיבִי!

V

יְדִידִי, אִם תִּבְחַר לְהָבִין סוֹד זֹהַר,

עֲמֹד נָא בַּשַּׁחַר לְשַׁעַר הָאוֹרָה,
פְּתָחָיו הֵם רַבִּים. . . !

VI

אַשְׁבִּיעֲךָ, דוֹדִי, בְּחֵי הָאַהֲבָה
וּבְחֵן גְבֶרֶת חֵן אֲשֶׁר לְךָ נֶעֱמָה,
אִם לֹא תְרַפֵּא מַחֲלַת לֵב חוֹשְׁקִים,
לִנְדוֹדְךָ מִתְעַלְּפִים בַּצָּמָא !
רַב לְךָ נְדוֹד, מַהֵר וּבֹא וּשְׁכֹן נְוֵת
בֵּית הַיְדִידוּת, פֶּן תְּהִי שׁוֹמֵמָה.
וּבְטַל שְׂפָתֶיךָ וְצוּף אִמְרָתְךָ
דַּבֵּר עָלַי לִבָּם דְּבַר נֶחָמָה,
הוֹפַע עֲלֵיהֶם בַּהֲדַר פָּנִים וְאוֹר !

VII

מִי נִשְׁקָנִי וַאֲנִי עוֹמֶדֶת !
דוֹדִי וְגַם רֵעִי, אֲנִי חוֹמֶדֶת.
סָמַךְ בְּשָׂרוֹ אֶל בִּשָׂרִי לִגַּע

וָאֶחֱזֶה אותו בְּאֵשׁ יוֹקֶדֶת,
רַעַד וְגַם פַּחַד אֲחָזַנִי עוֹד.
וַיֹּאמְרָה לִי: „אַל תְּהִי חוֹרֶדֶת,
אִם אַתְּ נְקִיָּה עוֹד וְתַמָּה תֵּשְׁבִי,
בֵּין רִבְבוֹת קֹדֶשׁ תְּהִי נִצְמֶדֶת,
לְוְיַת אֲהָבִים עַל סְבִיבֵךְ יַחֲנוּ,
גַּם תִּדְבְּקִי בָּהֶם בְּלִי נִפְרֶדֶת!"

* *
*

ליוצרים הרוחניים בקרב קבוצי ישראל בודדים ונדחים ראויה הערכה מיֻחדת. השפעתם אינה מגעת כמעט אל היהדות הראשית. לעֻמת זה מכים הם גלים עֲמֻקים בתוך חוג הקפם הצר. החיץ הטבעי שבין המשפיע ובין המקבלים מגיע כאן לידי מעוטו האפשרי, וחבה יתרה וידידות נפש שוררות ביניהם. ומכיון שדרכי השפע והיניקה הלאֻמית גדורות בעד הקבוץ הקטן והנדח, לפיכך הוא מסור כלו אל מאוריו ומכלכליו הרוחניים היחידים. בתמימות רבה הוא מעריץ אותם ועונד לראשם זר־זהר של קדשה ואגדה נִסית עוד בחייהם ומכש"כ לאחר מותם.

מארי שלום שבזי הוא מאותם מאורות הקבוץ וקדושיו. שיריו הם עד היום הזה נחלת יהודי תימן, ולא הגיעו לפרסום

בשאר תפוצות הגולה. רְבם נמצאים עדין בכתבי יד. לעמת זה רבה השפעתו בתוך בני סביבתו. הם הרימוהו למעלת צדיק וקדוש ועד היום הזה יספרו עליו ספורי פלאות ומעשי נסים.

בכל ערב שבת היה יוצא מארי שלום מתימן לקבל את פני שבת המלכה בארץ הצבי. פעם שקעה לו השמש בירושלים ופעם בצפת או טבריה. במוצאי שבת עם צאת הכוכבים היה חוזר לביתו. „לִבִּי בְתֵימָן, רַק נִשְׁמָה פָּרְחָה אֶרֶץ צְבִי. הוֹמָה כְּמוֹ אַיֶּלֶת".

בשל המשורר הקדוש „הפליא ה' מכות המלך האכזר שגרש את היהודים מצנעא. וינחם על הרעה ושלח לקרא להם לשלום, שישובו למקומם".

מקום קבורתו בתעיז הוא בית־תפלה והשתטחות לכל בני תימן. שם על יד הציון חצובה מערה ובתוכה מעין נובע, שמימיו מי ישועה ותעלה לחולים ובעלי מומים.

וכגדל ההערצה לאישיותו של המשורר כך גם ליצירתו הרוחנית. מיטב פזמוני הל' והפיוטים הדתיים בימי שבת ומועד של יהודי תימן, משל שבזי הם. אחד המעתיקים הותיקים של שירי אלשבזי רושם בראש הקבץ: „ויש לכל איש ישראל לזמר ולנצח שיר ושבחה... לעורר חבצלת השרון... הנפש שלו תמלא מאורי אור של מעלה. וכמו ש„היורדים במרכבה" צריכים לומר שירות, ומכח אותן השירות נפתחים להם שערי מרכבה והם נכנסים להיכלותיה. ומתוסף כח בהם ללכת מעלה, מעלה בכח השירות... גם בני אדם אשר בעפר יסודם בכח השירים אשר

ישירו לה׳ יעלו ויכנסו בהיכלות־הכלה, כל אחד לפי הראוי לו !"

משורר מתפעל אחר שר שיר תהלה לשירתו הנשגבה של מארי שלום, שאין בה לא הפסד ולא קמילה וגם מעבר לחיים הגופניים מוסיפה היא לחיות חיי זהרה ולמשך שפע חנה לכנסת־ישראל המשתוקקת :

וְדָר בִּנְוֵה חַיִּים,

דְּבִיר הַדְּבִירִים,

סְבִיבוֹ כְּרוּבֵי עָל

בְּנֹגַהּ מְאִירִים,

וְיָשִׁיר בְּשִׁירִים אַךְ

נְעִימִים, בְּהִירִים.

וְהִלְבִּישׁ לְבַת גַּלִּים

לְרִקְמָה וּמִכְלוּלִים

בְּשִׁירִים וּמַהֲלָלִים :

וְהִמְשִׁיךְ לְמֵי חָכְמָה

לְעַלְמָה בְּשַׁעֲרֵי...

מגָלים הם מקורות הסוד של אלשבזי התימני. הצורה החיצונית והארג הפנימי משל הקבלה וגנזי המחשבה הם. לא כשירת ר"י נגארה העוטה מעטה לאמי וערפלי־הרזים שבה נגלים רק למשוחי הסוד. שירת המסתורין של שבזי ברוכה בחפש פנימי ומוארה באור הכרת מחצבתה הרמה. כח־אלהים טמיר הוא באדם, שאינו יודע את מהותו ואינו יכול לשעבדו לרצונו וטעמו. אולם ראה זה פלא! שירה נפשית עמקה זו עמוסה משקל ספרדי ובאה על ידו לכמה קלקולי סגנון וסרוסי מלים. כנראה יש לכל השפעה רוחנית הבאה בארח פלא מן היהדות המרכזית אל הקבוץ הבודד והנדח קסם משעבד. אין הוא יודע להבחין היטב בין הטוב והרע הלאמי. עוד פגם אחד יש בשירת המשורר התימני. הרבה משירי קדש נעלים יצק בכלי זר—בשפה הערבית. אכן גם זה מפגעי החיים של הקבוץ הנדח והחלש הנתון תחת השפעת הסביבה הנכרית המכריעה. אולם מה הם כל החסרונות המנויים לעֻמת אותו החן של קבוץ נרדף ונענה על קדוש השם השפוך על שירת תימן צנועה ותמה זו.

פרדות אלה נרשמות כאן עם סיום מסה, המעזה לחקר במקצע־ספרות מפלא ומכסה מעין־הקורא הרגילה. הקורא הותיק, שאינו חושך עמל מנפשו לבא גם בחדרי הספרות הפנימיים, ימצא בזה מעין רמזי-הוראה ואותות דרך.

*

הערכה. ליצירה ספרותית, שהיה המשך וקיום של דורות ונסתימה בקוי הקף ונקדת־מרכז משלה, מדות־הערכה מיחדות. שלמות בטוי-החיים, גלוי-האישיות המלא, אפני הסתכלות קוסמית, אלה הם ראשי הערכים. הצורה החיצונית, גם תכני־הרעיונות משעבדים לזמן ולטעם, שהם בבחינת תמורה תמידית. — הערכה מפרה זו, הפותחת גם שערי ספרות נעולים של ימים קדומים, אינה נקנית אלא

מתוך קריאה של דבקות תמימה והשתתפות-חיים, ע"י יחוד שלם של נושא ונשוא, קורא ונקרא.

הקורא המודרני ימצא בקבלה כלי אומנות להשגת העולם והיקום, משלי חזון שיקרבוהו אל גנזי היצירה. אולי ידרשו כלי־צופים קוסמים אלה לטוש מעט, כוון יותר סדיק.

* *

*

שירת־הנסתר למלא הקפה, שיש בה משום שירת־חיים ותפישת עולם כאחת, היא שירת־יחידים. יוצריה וטועמיה הם מתי מעט בכל דור ודור. יש להם סבנה רוחני מיחד. החמון מצוה עפ"י הרגשה טבעית לא להנות לאור הנסתר. הבדידות, הכח המסתר מטילים עליו אימה. אולם יש אשר אפלת־הצרות תתגבר וקניני העולם הנגלה נעתקים בזרוע, אז יבקש לו ההמון נחם ומסתור בנאות־הח"ן הרחוקים. אך הטפות הראשונות מכוס המסתורין נוסכות עליו שכרון עועים, והוא מבזבז את שארית כחותיו

בשגיונות והזיות-בטלה.

* *
*

בטוי־ההויה של המקבלים מוצא לו דמיון במערכת־הצומח. לסוג אנשים זה אין זריזות התנועה הארצית, רדיפה בהולה אחר הקנינים החולפים. הנשמה נזונה מן המקור הפנימי, מן הכחות שמתחת לארץ, מתוך מרגוע אלהי והסתכלות חוזרת שאינה פוסקת. השפע של העולם החיצוני בא מאליו, בדרך אגב ונמשך בצנורות נטויים כלפי פנים. הכל יוצא לשגשוג הפנימי, לרכישת קניני הוד וגבורה של קדשה.

חוש הראיה שלהם אינו מצמצם במקום אחד ומכון להשגת העולם החיצוני כדי לרדות בו, אלא כל גופם כאלו הוא כלי ספיגה לאורות ולזהרורים כדי להרבות את הגדול העצמי.

האור הבא מן העולם החיצוני נותן כביכול גון אורגני חיוני לאידאות שצצו מבפנים.

ציורי עולם החושים, כנויי הכחות הפועלים במקום ובזמן משמשים יסודות־בנין לשפת ההויה הפנימית. הם לבושים, סמלים להגיונות־הנפש היצירתיים.

כאן סוד־הקשר של המקבלים אל המוחש, הגשמי.

ממלכת־הרוח וממלכת־הגשם נוגעות זו בזו. איזו מזיגה הדדית, ספיגת־גומלין מתמידה ביניהן.

הלבוש הגשמי אינו משמש אך כלי שרת טפל לאידאה הרוחנית, אלא כלו ספוג אור האידאה, וכמו כן אחוזה האידאה ודבקה בלבוש הגשמי.

* *

*

בהשקפת - חיים הבנויה על ההסתכלות המלאה והצפיה המעמיקה אין מקום להפשטה. ההפשטה היא הסגת־גבול של הרוח על החמר, התפרצות האידאה על הלבוש. יש שהיא באה מדעת, ע״י צרות־ההקף, שלא יראו פרצים, נגודים באחדות־השטה. יש גם הפשטה שלא מדעת, מתוך העלם והעדר ידיעה.

כל מעשי־החיים של המקבל מוארים באור הפנימי. כלם נובעים מסקור אחד והכרחיים. אין טשטוש הגדול ולא בטול הזעיר.

הוא אינו נבעת גם מפני אותן פנות-החיים הדחויות והאפלות, שעין הפילוסוף המוסרי חרדה גם לסקירה אחת מהירה. גם שם יש מאותו האור הגנוז, שכדאי לגלותו ולהעלותו.

המקבל יאגר בחריצות גם את פרורי־החיים, שרב בני אדם דשים אותם בעקב והמעמיקים, ישתאו להם אובדי עצות. זהו סוד הצרוף והשלוב, המביא לידי אחדות החיים בלי כל פגם והתמעטות. חכמת־חיים זו מעלה את הנפש לידי חרות-ההנאה בלי כל תחומים ושנויי־יחסים. יש חיות שוה בקריאת ספר, הסתכלות בטבע או פעלת ידים.

* *

*

אותה חכמת־חיים, המצרפת את פרטי-החיים, שוללת מהם את מקריותם ומרוממתם לידי שלמות וכונה עליונה,

היא אידנטית עם הפלחן. כל מעשי החיים, דבור, קול, תנועה, העויה נעשים סמלים, תוי־זכר לעולמות עליונים. הסמלים הם שמות־השבעה לנפש להקיף עצמה בכל שעה רצויה בכל אותם האידיאלים האהובים עליה. הם מחזקים את כח־זכרון־האלהות שבנפש ואינם נותנים לשכחה, הבאה מן החמר, להתגבר.

המקבל משתדל לעשות את כל חייו לחיי־פלחן. הוא אינו מסתפק בפלחן הדתי הנתון לו. הפלחן הדתי הוא חלקי, מגבל בזמן ובמקום ואינו מקיף את שפע־החיים במלואם. שאר החיים או שהם מתנגדים לאותו פלחן ומחלישים את השפעתו, או שאין להם כל נקדת מגע עמו. מכאן אותה התהום המבדילה בין חיי החל והקדש.

המקבל רוצה שכל חייו יהיו מלאים את הכונה האלהית, והערות הרוחנית לא תתמעט.

הפלחן הממלא את כל חייו מחזק בלבו הרגשת השתפות התמידית עם עולמות־האצילות. הארה קוסמית חודרת אל חיי הפרט והם מתנשאים ומקבלים ערך נצחי.

* *
*

הסמלים אינם אצל המקבל רק רמזים רחוקים, אותות זכרון מכֻונים, אלא יש בתוכם משהו מאותו הנעלם שאליו הם רומזים. המטפיזיקה המסתורית בנויה בעקרה על תורת הדמוי של שעורי־עולם. בין שעורי הקוסמוס, בין כחות־היצירה יש דמוי והקבלה. מן השעור הקטן לאין סוף יש ללמד על הגדול לאין סוף, מן הקרוב על הרחוק. כל מה שבתוך האיש וכל מה שמחוצה לו יכולים להיות לו מפתח לסוד היצירה, אם רק ידע לגלות את קוי־הדמוי וכללי־ההקבלה הקוסמית. הבדל יסודי אין בכל חלקי־היצירה. יש רק הדרגה והשתלשלות.

* *
*

מסה זו לא תצדק בלי זכר מיחד של כליל ספרות הקבלה: „ספר הזהר".

שם נאה כזה מיחד הוא בספרותנו, ויאה הוא לבעלי

החי״ן המצטינים בהבחנה דקה בכנוי שם ליצירותיהם הרוחניות.

ספר־הזהר — זהו פלטרין פלאי, יציר דורות. לפני ולפנים אולמים, שהוד השיבה וקדשת המסתורין חופפים עליהם. שם אור גנוז, פלאי גונים וריחות בשם משכרים. על חוטים נעלמים חרוזים מפתחות ההויה, פתרוני החיים והיצירה. מלאכת מחשבת של אנשי הסוד הראשונים, מלכי הרזים הם. — יש גם מדורות עתיקי ימים שמסבות־הזמן חלו בהם. בין עיי ההרבות יתנוצץ עוד יפי ציורים מקטעים, מעשי חטוב הרוסים למחצה. ידי חרשים הדשים הוסיפו מסביב לשכות־גזית בעקבות הראשונים. הבניה יותר פשוטה. הגונים בהירים. חסרה עמקות־הקדומים. יותר מדי קרעו חלונות לנגלה ואין אותה אפלולית־הצללים המסתורית. —

אולם יש גם בניני־חקוי נרועים, פגומי טעם. אנשים חדלי כשרון ערבו בנפשם לעשות במלאכה.

ויש היכל שלם ונאה, שעם סקירה ראשונה נדמה

כי כלו חדש, אולם לאחר שמסתכלים בו יפה מוצאים חלקי בנין עתיקים למאד, המוסיפים לו לוית חן.

בבנין־מסתורין זה נתמזגו הישן והחדש, האמתי והמזיף, המערפל והבהיר, הנסתר והנגלה.

כל התר פלטרין פלאי זה לכל מבואותיו וחדרי־חדריו שב עשיר־מראות, הפרה את מחשבתו והרבה את דמיונו. ועוד ימים רבים יאזין ללחש הטמיר של מימי־הרזים המפכים בסתרי פלטרין־הפלאים.

עד כאן ספר הזהר לפי צורתו הארכיטקטונית. בתכנו הוא „שירת העלילה" של המסתורין.

מעשה במלך־רזים שיצא בלוית עשרת פרשיו הנאמנים למסעי־עז בארצות סוד רחוקות, בעולמות בלתי נודעים עד כה בקוסמוגרפיה המסתורית.

המלך— אישיות שלמה, שאין למעלה ממנה. הנגוד המעכב בין האלהי והארצי שבה נצח. חיה היא חיי שתפות וידידות עם האידאות הרוחניות והעולמות העליונים. המות הוא בשבילה בת צחוק מאירה של

פרידה והתאחדות כאחת.

האבירים המלווים — עדת תאבי דעת עליון, תמימי־חקשבה, דבקים ברבם בגוף ונפש ושומרים צעדיו מתוך הערצה אלהית.

פרקי הספר מתנים בשטף־שלוה, בזה אחר זה קורות התירים האלהיים, הרפקאות־הדרך, שיחות חברים מתוך חרדת־יצירה בסתר מערות עם בקיעי שחר או דמדומי שקיעה, משלי המורה שנשאם בדממת־שדה על היוצר והיצירה, שלא שמעה אזן בשר ודם עדין. הם פוגשים בדרכם סבא פלאי, הפותח להם שערי היכלות נעולים, מוצאים „ינוקא" שפיו התמים שופע מבלי יודעים סודות־שמים, כמעין זך בחביון סלעים.

לא כל החברים יכילון את מסע־הפלאים. שלשה מהם נשרפים בלהבות־הסודות באמצע הדרך. השאר מחזיקים באימה בכנפי בגד המורה ומוסיפים לעשות את דרכם.

לבסוף יאסף המורה אל עמיו, כשחיוך־הנצח על

שפתיו, דומה שהכיר בחלשת־הגוף, שלא יעצר כח עוד והנשמה חחפשית תשלים את מסע־הגלויים מעבר לחיי העולם הזה.

התלמידים מתיתמים ושומרים בחרדת־קדש את תורת רבם.

* *
*

עוד שורות־סיום אחדות לקורא:

הקורא הפרוש, המבקש לו פנות-ספרות רחוקות, בודדות שלא תדרך שם רגל הרבים, ימצא בספרות הח"ן פנת־אור גנוזה המצמיחה פרחי־קדש משכרים ומרגיעים.

הקורא המפנק, אסתנים-ההנאות, שאין את נפשו לשאב ממעיני-הרבים, שעמידתו במחיצה אחת עם בני ההמון משביתתה בו מטהר הנאת־הרוח האצילית, יבוא נא אל מעין סתר זה וישבר צמאונו.

אך זאת לדעת מראש: לא קלה היא הדרך. ספיחי־תכן חשוך, גדולי־פרא של דמיון תפל גודרים את פרחי

החי"ן וחסר־הסבלנות, תקע נפשו מהם וישוב ריקם עוד בראשית דרכו. אך כל אלה הם חזיונות לוי בכל יצירה ספרותית לפי טבעה. יש בזה משום הסתגלות־קיום אל תנאי־הסביבה החיצונית, הגנה בפני הקנאים המחבלים.

ובתוך משנה־האפל וסבך גדולי הפרא של המסתורין נועזו רעיונות־בקרת חפשית על ספרי־ערך ועקרי דת־מקבלים, שגם בתוך החקירה הפילוסופית היו מעוררים קנאת עם.

